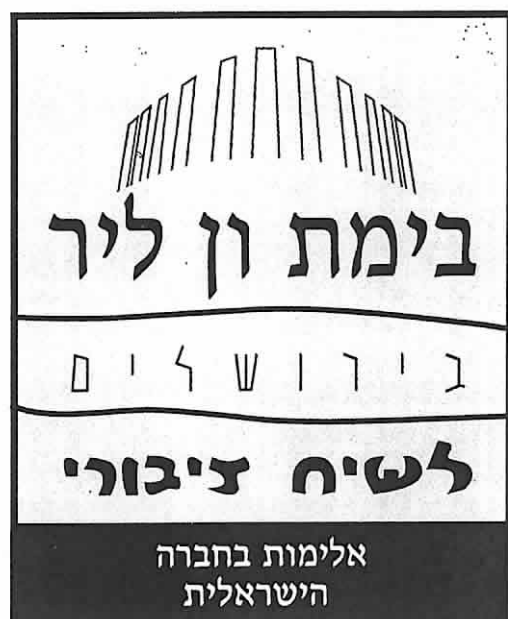

עורך : שלמה גור

THE VAN LEER PUBLIC FORUM
Violence in Israeli Society

Editor: Shlomo Gur

משתתפים:

עו"ד שלמה גור, מכון ון ליר בירושלים
ד"ר מוחמד חאג' יחיא, האוניברסיטה העברית בירושלים
משה נגבי, עיתונאי ומשפטן, ירושלים
ד"ר בלהה נוי, משרד החינוך, התרבות והספורט
ד"ר שמשון צלניקר, ראש מכון ון ליר בירושלים
אביגדור קהלני, השר לבטחון פנים
עו"ד יהושע רזניק, פרקליטות המדינה
פרופ' אהוד שפרינצק, האוניברסיטה העברית בירושלים

יום העיון בנושא "אלימות בחברה הישראלית"
התקיים במכון ון ליר בירושלים, ב- 23.12.1998

עורכת מפיקה: שרה סורני

עיצוב והפקה: סטודיו קו גרף, ירושלים

© תשנ"ט, מכון ון ליר בירושלים

© 1999, The Van Leer Jerusalem Institute

פתח דבר

כידוע לכם מכון ון ליר בירושלים מקיים בקביעות בימת דיון בנושאים העומדים ברומו של סדר היום החברתי והפוליטי בישראל. נושא אלימות, שלצערנו הופך לעניין בעל בולטות הולכת ומעמיקה, מחייב טיפול הן בגלל חשיבותו הכללית והן בגלל סדרי קדימויות של מכון ון ליר עצמו.

במכון הוקם מרכז לחינוך לסובלנות, שמתפקד כבית לעשרות העמותות והגופים ההתנדבותיים, העוסקים בסובלנות ובתהליכי ההבניה החשיבתיים הנחוצים להעמקתה ולטיפוחה. למרות שאין כל ספק באשר לחשיבות העניין, אני עצמי חושש, שהחברה הישראלית עדיין לא הגיעה לשלב של בגרות חברתית, שניתן לדבר בו בניחותא על סובלנות. החברה הישראלית עדיין לא השכיחה לעכל את נושא הציות לחוק וההימנעות מאלימות. לדאבוני, קיימים בקרבנו כיום סובלנות גבוהה ויכולת תירוץ של אלימות לסוגיה, יותר מאשר הפנמת הדרך של ויתור מוחלט על שימוש באמצעים אלימים כדרך להשגת מטרות חברתיות או פרטיות. חוסר הפנמה זה מוליך לשכיחות ההולכת וגוברת של אלימות בבית הספר, אלימות פוליטית, וגרוע מכל – אלימות במשפחה.

השר אביגדור קהלני יציג את האלימות על כל צורותיה. כמו כן משתתף בחוברת זו צוות רב־תחומי, שיאיר את הנושא מזוויות ומהיבטים שונים.

הבאנו את עמדות המשתתפים, כפי שבאו לביטוי על ידם. הדברים הנם על דעת אומריהם בלבד, ואינם מייצגים את עמדת המכון.

ד"ר שמשון צלניקר
ראש מכון ון ליר בירושלים

תופעות האלימות בחברה
הישראלית והדרכים
להתמודד עמן

השר אביגדור קהלני

יור"ר : שלמה גור

בדיון זה ננסה להאיר תופעה שהינה מהחמורות ביותר בחברה הישראלית, תופעת האלימות הפוגעת באזרחות חיינו ובאיכותם ומעיבה על רבים מתחומי חיינו הפרטיים והציבוריים.

ממעקב אחר דיווחי התקשורת בתקופה האחרונה עולה כי חלה התגברות נוראה בהיקף תופעות האלימות, ונחשפים לעינינו כמה ביטויים מכוערים ומזעזעים של התופעה. די אם נזכיר את רצח חייל צה"ל במסעדה באשקלון, מכיוון שהוא וחבריו דיברו רוסית או הכאת שופט מחוזי בחיפה; הבחירות האחרונות לרשויות המקומיות תוארו על ידי השר לביטחון פנים כאלימות ביותר. שהיך עד כה. ראוי לציין שגם המשטרה לא נקייה משימוש יתר באלימות פיזית הן נגד נחקרים והן נגד מפגנים, וכולנו ראינו תמונות קשות של אופן הטיפול בהפגנות הסטודנטים. בתי הספר לא נקיים אף הם מתופעות האלימות, בין אם זו תופעת "דמי החסות" בבית הספר או הפרשייה המקומית האחרונה של התעללות מינית בבית ספר בירושלים.

לפני זמן קצר התפרסמו נתונים מזעזעים לשנת 1997 על היקף תופעת האלימות במשפחה. למעלה מ-20 אלף תיקים נפתחו במשטרה על אלימות במשפחה; למעלה מעשרת אלפים פניות נעשו למרכזי הסיוע; למעלה מ-1,400 נשים הגיעו לחדרי מיון.

בנוסף לאלימות הפיזית לסוגיה, הרי שנחשפנו בשנים האחרונות לתופעה הקשה של אלימות מילולית על רקע פוליטי, אידיאולוגי או דתי.

הרצח המתועב של ראש הממשלה, יצחק רבין ז"ל, מהווה ציון דרך מחריד למרחק הקצר בין האלימות המילולית וההסתה לבין האלימות הפיזית, אפילו עד כדי רצח של ראש ממשלה.

יהיו חוקרים שיטענו וגם יוכלו להוכיח כי בהשוואה למדינות אחרות הרי אין החברה בישראל אלימה כל כך, אולם אין ספק שהתחושה בציבור בארץ הנה כי ממדי התופעה הרקיעו ובהשוואה לשנים עברו הפכנו לחברה בלתי סובלנית, מפולגת ואלימה.

בגלל חומרת התופעה והרצון להמריץ את הדיון הציבורי בנושא ולעודד את העשייה וההתמודדות עם ממדיה, אנו מקיימים דיון זה.

ההתמודדות עם התופעה מחייבת את כולנו. היא מחייבת טיפוח המערכת ההתערבותית וייעולה. שילוב בין מערכות ההתערבות החוקית-משפטית לבין ההתערבות השיקומית-טיפולית לבין זו המשטרית-אכיפתית וכל אלה עם מערכות ההתערבות ההגנתית-תכליתית והחינוכית-מניעתית.

גם אנו כאן במכון ון ליר בירושלים מנסים לתרום ולו גם במעט, ובמסגרת תחומי העיסוק שלנו הקמנו את המרכז לחינוך לסובלנות, שפעולתו תסייע בהקניית ערכים ומיומנויות דוחי אלימות ומעודדי הבנה וקבלת האחר.

את הדיון יפתח אביגדור קהלני, השר לבטחון פנים, בהרצאתו על תופעות האלימות בחברה והדרכים להתמודד עמן, ולאחריו נעסוק בהיבטים שונים של האלימות בחברה ובניסיונות המאבק בהם.

עם נושא האלימות במשפחה ובמיוחד אלימות נגד נשים יתמודד ד"ר מוחמד חאג' יחיא, מרצה בבית הספר לעבודה סוציאלית של האוניברסיטה העברית בירושלים. תחומי מחקריו העיקריים הנם אלימות נגד נשים וילדים ופרופילים של גברים אלימים. אחריו יעסוק מר משה נגבי בנושא האלימות, התקשורת וזכויות הפרט; נגבי הינו מרצה בכיר, למשפט קונסטיטוציוני ודיני תקשורת באוניברסיטה העברית בירושלים, משמש פרשן משפטי בתקשורת הכתובה והאלקטרונית וזכה בפרסים רבים ביניהם פרס סוקולוב. באלימות בבתי הספר תעסוק ד"ר בלהה נוי, שהנה מנהלת השירות הפסיכולוגי הייעוצי במשרד החינוך, התרבות והספורט ומרצה בבית הספר לעובדי הוראה בכירים. על האלימות בחיינו הציבוריים והפוליטיים יתייחס הפרופ' אהוד שפרינצק, מהחוג למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים, החוקר מזה 25 שנים את נושא האלימות הפוליטית.

האחרון במושב יהיה המשנה לפרקליטות המדינה לעניינים פליליים, עו"ד יהושע רזניק, שיתאר את ההתמודדות המשפטית עם תופעות האלימות השונות.

השר אביגדור קהלני

אני מברך על החלטת מכון ון ליר בירושלים לעסוק בנושא חשוב וכאוב, שהחברה הישראלית לוקה בו, נושא האלימות. בתקופה האחרונה אנחנו חשים בעלייה חמורה ומתמדת באלימות – מילולית ופיזית כאחת.

אני מתבונן בתופעה ומנסה לחפש את שורשיה. לא פעם אני נקרא לדיוני ועדת הפנים של הכנסת, כדי להסביר את עקומות האלימות העולות בכל תחומי הפשיעה במדינת ישראל. במפגשים אלה אני חוזר ושואל את יו"ר ועדת הפנים, מדוע לא נמצא כאן שר החינוך, מדוע לא משתתף כאן שר המשפטים, ולמה לא נוכח כאן שר העבודה והרווחה? היאך רק אני נמצא כאן; אמנם אני מרכז את הנתונים, אולם אין עוררין שאני אחראי על התופעה.

וכאן מתחילה הבעיה. מי שמרכז את הנתונים, הופך להיות אחראי על התופעה. החברה שלנו התרגלה לעובדה, שמכיוון שבידי המשטרה מצויים הנתונים, המשטרה גם אחראית לכל דבר. מדי פעם אני מוצא עצמי מתנצל על כך, שיש יותר רצח ויותר אלימות במשפחה או על העובדה שאנו מטפלים בתופעות מסוימות ביתר שאת, ולכן מטבע הדברים הן נחשפות יותר לחברה ומקבלות הד נרחב, כמו תופעת הסמים שעליה ארחיב בהמשך.

אפתח בכמה מלים לתיאור האלימות המילולית הפושה בחברתנו. אני חושב, שהאלימות המילולית מתחילה במנהיגות בכנסת ישראל ובין חברי הממשלה, וניתן לראותה בכל בית ספר ובכל מקום, כי יש לה השפעה מכרעת על דפוסי ההתנהגות של החברה כולה. אני מסתכל לא פעם סביבי, צובט את עצמי ושואל מהיכן צמחה השנאה שקיימת בין בני אדם, בין אנשים שנבחרו להנהגה. אמנם אנחנו מדינה דמוקרטית, אבל צריכה להיות מסננת מסוימת, שדרכה המנהיגות חייבת לעבור, ומסננת זו היא אני ואתם, היינו הציבור הבוחר.

ראוי וחשוב לציין – האלימות המילולית היא זו שמביאה לאחר מכן לתופעות אלימות אחרות.

אפתח בתיאור האלימות במשפחה: אלימות במשפחה היא אלימות בין בני זוג, אלימות נגד ילדים, אלימות בין שכנים וכו'. בתחום זה אנחנו רואים מדי שנה בשנה עלייה במספר המקרים.

עם כניסתי לתפקיד הבנתי, שיש להקדיש לנושא האלימות במשפחה תשומת לב מיוחדת. ביקשתי ממאשה לובלסקי, שהיתה יושבת ראש נעמת וסגן שר המסחר והתעשייה בממשלה הקודמת, לטפל בנושא. בראש ובראשונה החלטנו לדאוג לשיפור הטיפול המשטירתי, הניתן לאשה שהיתה קורבן לעבירת אלימות בכלל ולאלימות מינית בפרט. הגיעו אלי תלונות רבות על היחס שלו זכו המתלוננות בתחנת המשטרה, יחס שלעיתים גרם להן להפוך ממתלוננות לנאשמות. המפגש הזה, בין האשה הזקוקה לסיוע הראשוני לבין המשטרה, הפך למפגש טראומטי. על מנת ללמוד ולחקור נושא זה לעומק, קיימנו מפגשים, ערכנו סדנאות והזמנו אנשי מקצוע. כבר בבדיקותינו הראשונות הסתבר לנו, שבעצם השוטרים המטפלים בנושא, מעולם לא הוכשרו לטפל בעניין עדין זה, ולא באשמתם. לאור הנ"ל נערכנו לבנות צוותים ולפתח תוכנית הדרכה והכשרה עם בעלי מקצוע, עם מרצים מהתחום ועם ארגוני הנשים המתנדבות. ישבנו אתם, שטחנו בפניהם את הבעיה ויחדיו ביצענו מהפך. הקמנו בכל תחנת משטרה צוות של חוקרים מיוחדים אך ורק לנושא האלימות. אמנם האלימות לא פחתה, אבל הטענות כלפי המשטרה בתחום הזה כמעט נעלמו. ראוי לציין שהיום, המפגש הראשוני עם המשטרה, שהוא בדרך כלל טראומטי, הפך למפגש יותר מבין. היום יכולים השוטרים העוסקים בנושא להפנות את הנפגעות לכתובת הנכונה.

לדוגמה, רצח בתוך המשפחה; לשמחתי, חלה השנה ירידה במספר המקרים של רצח בין בני זוג: מ-16 מקרים בשנה שעברה ל-10 מקרים השנה. אני מקווה שזאת ירידה בגלל תרבות שאולי משתנה. בעצם, הדיון אינו על המספרים אלא על עצם התופעות וההתמודדות עמן, וכאן לב העניין.

כשאתה בודק את האלימות, מתברר לך, שהדבר קורה כשלאדם נגמרות המלים, והוא מתחיל לדבר בידים. במקרים כאלה אין גוף חיצוני זמין שיכול להתערב, כי בשלבים מסוימים אין לנו רשות להתערב בין בני זוג. לכן, לא צריכה להישמע הטענה מדוע המשטרה לא היתה שם. השאלה שצריכה להישאל היא האם כשפנתה האשה, טיפלתם כראוי בבעיה שלה. בכל מקרה, אני צריך לבדוק, האם יכולתי להציל את האשה.

אציג בפניכם כמה נתונים להמחשת דבריי: בשנה שעברה היו לנו 78 מקרים של ניסיון לרצח, השנה – 102. אפשר לטעון שהמשטרה לא בסדר, כי המספר עלה. היו לנו 145 מקרי רצח בשנה שעברה, והשנה 135 מקרים. בשנה שעברה נפתחו 28,000 תיקים של עבירות אלימות, והשנה 30,000 תיקים. כלומר – יש עלייה.

לאור נתונים אלה החלטנו לשנות כיוון. הוריתי להנהלת משרדי לעבור ממתן דגש לביטחון הפנים למתן דגש בכיוון הפשיעה, ולהפוך את המשטרה שוב לאותו גוף הממלא את תפקידו כפי שאנו מצפים ממנו.

לשאלת תאונות הדרכים והרצח בכבישים; אני רוצה לומר לכם, אתם לא יודעים כמה אנחנו משקיעים בנושא. הקמנו במשטרה אגף תנועה, שיעסוק רק בנושא הזה. עד עתה קיבלנו סיוע של כ-7 מיליון שקלים ממשרד התחבורה, השנה נקבל כ-55 מיליון שקלים לטובת המלחמה בתאונות הדרכים ובעבריינות התנועה. קנינו את הניידות הטובות ביותר, הצטיידנו במכשירי האלקטרוניקה החדשים ביותר. היום יש בבית דגן מרכז, שבו ניתן יהיה לצפות בחצי מכבישי המדינה באמצעות טלוויזיות. נהגים ייתפסו על נהיגה במהירות מופרזת, בלי ששוטרים יעמדו בשולי הדרך.

אנחנו עושים רבות בתחום. נוכחות המשטרה גדלה, הכפלנו את מספר הניידות בלילות ובימים, אנחנו מיישמים כל חידוש מדעי ומשקיעים בשילובו במאמץ. אבל בסוף, אתה מסתכל על התאונה ואתה רותח מזעם, אנשים מתאבדים בכבישים. מספר ההרוגים נע בין 550 ל-600 הרוגים בשנה. נכון שהיחס בין מספר המכוניות בישראל לגודל האוכלוסייה הוא הגבוה בעולם, והוא אף גדל מדי שנה; אולם, בסופו של דבר, תרבות הנהיגה הלא-זהירה היא שגורמת לתאונות.

לפעמים אני אומר לעצמי, מילואימניק שגומר אימון בטנק שלו, מסיים את המילואים ונכנס למכונית שלו. בדרך מצאליים הוא חושב שהוא עדיין בטנק. כולם חושבים שהם כובשים את הבופור על הכבישים. זאת תרבות הנהיגה. תנתחו כל תאונה, תבדקו. יש אמירה: תאונות לא קורות, הן נגרמות. ואכן זה כך. אנשים פשוט נוסעים אל תוך המוות.

אנו צריכים לבדוק את תפקוד הרשויות לאכיפת החוק. באשר ל-16 המקרים של רצח הנשים שאירעו אשתקד, בדקתי כל מקרה לגופו. לגבי עשר מהנרצחות, לא ידענו כלל שיש להן בעיה; בשני מקרים נוספים ידענו על בעיה כלשהי, שדווחה כמה שנים קודם לכן; ולגבי ארבע מהן, אין לי ספק שאם החוק היה שונה במקצת, יכול להיות שהיינו יכולים לעזור. כיוון שאנחנו יודעים על בעלים מכים ומודעים לסכנה הקיימת, עלינו לחזור ולשאול את עצמנו מה אנחנו יכולים לעשות למען הנשים המוכות.

מוגשות לנו הרבה מאוד תלונות על בעלים שפוגעים בנשותיהם. אחת השאלות בעניין זה, האם עלינו לקחת מהבעלים נשק המצוי ברשותם על פי החוק? ומי רשאי לקחת את הנשק. כיום החוק מתיר לקציני משטרה מדרגה מסוימת להחרים כלי נשק. אולם בלקיחת נשק אין די: לעתים האיש שהנשק נלקח ממנו הוא איש צבא או איש מילואים. והשאלה לגביו, האם אני יכול להורות ליחידה שלו לא לתת לו נשק? האם אני יכול להורות לקחת את נשקו ברגע שהוא יוצא הביתה?

נוסף על בחינת החוק, יש לבדוק את תפקוד מערכת המשפט. אתם יודעים שאיננו רשאים לעצור אדם לתקופה ארוכה עד לסיום ההליכים המשפטיים. עלינו לשחרר אותו בתום חקירה.

בתוקף תפקידה מורה המשטרה להביא את הנאשמים באלימות במשפחה אל בתי המשפט ומסבירה מהי העבירה. בתי המשפט "מורחים" את הטיפול בעניין. בדרך כלל, האנשים האלה משוחררים. לפעמים הם מורחקים מביתם, ולפעמים הם חוזרים אליו. אנחנו לא יכולים להציב שמירה בביתם. אנחנו מוצאים את עצמנו לא פעם נבוכים. יש מקרים שאנחנו מבקשים להרחיק את האנשים מביתם, אולם לא תמיד מצליחים.

חשוב לציין, שלגור הדין יש גם משמעות חברתית – למשך הזמן שיושב האיש מאחורי סורג ובריח יש מימד חברתי.

לנושא הסמים: הרחבנו את מפלג הסמים והוספנו עוד חוקרים. בשל כך, יש סכנה שהמשטרה תואשם בשנה הבאה בעובדה, שיש יותר עבירות סמים. אולם, העלייה תהיה רק מכיוון שנכנסו לתוך אותן מאורות סמים, והוצאנו משם את הסוחרים. בעקבות צעדים אלה אנו פותחים מספר גדול של תיקים לסוחרים סמים, תופסים כמות גדולה מאוד של סמים ומגיעים למסיבות האסיד למיניהן. אנחנו מגיעים אל הסוחרים הגדולים, והכמויות שאנחנו תופסים הן גדולות מאוד. הסמים מופצים על ידי רשתות עולמיות, שמגיעות בסופו של דבר אל מדינת ישראל. אנחנו תופסים אותם ופותחים תיקים למעורבים. אם הייתי מקליט שיחה, כמעט יומיומית, ביני לבין המפכ"ל ונציב שירות בתי הסוהר, הייתם שומעים שבתחילת השיחה שניהם אומרים לי: אין לנו יותר מקומות, אנחנו משכיבים את האסירים והעצירים על הרצפה. איך זה יכול להיות? מה קרה במדינה שאין מקומות? בשנה האחרונה כ-500 אסירים או עצירים נאלצו לשכב על הרצפה. דבר זה מנוגד לחוק, אבל לצערנו בתי הסוהר ובתי המעצר מלאים, ואין לנו מקום לאכלס עוד אנשים. עובדה זו אינה מצביעה בהכרח על כך, שיש יותר עבריינים.

אין ספק, שנצטרך לבנות כנראה בתי מעצר נוספים. הייתי שמח לסגור בתי סוהר במדינת ישראל, אבל אם אנחנו רוצים "להתלבש" על נושאי הפשיעה, אנחנו חייבים להתמודד עם כל הנושאים.

גנבות רכב: על מנת להמחיש את העלייה בעקומת הפשיעה, אביא עוד כמה נתונים על תופעת גנבות רכב, ואסביר כיצד נצליח להוריד את העקומה. בשנה שעברה נגנבו 47,000 כלי רכב, והשנה כבר מסתמנת ירידה גדולה. גם לתחום זה הכשרנו יחידות מיוחדות. אולם, הדבר אינו תלוי רק במשטרה. היום יש תופעות של אדם המזמין את גנבת רכבו. פגשתי לאחרונה שני אנשים, שהאחד אמר לחברו: שמעתי שגנבו לך את הרכב, אני נורא מצטער. השיב לו השני: שב בשקט, זה מחר.

50 מוניות נמכרו לרצועת עזה לא מזמן, וכמובן שהן דווחו כרכבים שנגנבו. נכנסנו ל-1,200 מוסכים במדינת ישראל והתחלנו לבדוק את כל החלפים, מרביתם חלפים גנובים שחזרו מהשטחים.

החוק הישראלי איננו מאפשר למשטרה לעצור משאית המביאה דלתות שפורקו מכלי רכב ישראליים, שהועברו לשטחים ואחר כך מוחזרים ארצה. על פי החוק, תושבי הרשות רשאים להביא אלינו את כל מה שגנבו ופירקו; זה חלק מההסכמים, זה חלק מהסכם אוסלו, ואיננו רשאים לפגוע בו.

במרבית המקרים אנחנו משחררים אדם שגנב רכב, אולם כיצד ננהג אם בדרכו הביתה מתחנת המשטרה הוא גונב עוד רכב. כלומר, מערכת המשפט חייבת לבדוק את עצמה, האם חוקי המעצר שאנחנו יצרנו, חוקים הבאים לשרת את החברה, להגן על הקהילה, האם חוקים אלה באמת משרתים אותנו או שצריך לשנותם. הגשנו למשרד המשפטים מספר הצעות לשינוי בעניין.

דוגמה נוספת לאכיפת חוק על ידי המשטרה, היא הטיפול בנהגים המשותחים בפלאפון בשעת נסיעתם. לאחרונה נקבע קנס של 750 שקל על דיבור תוך כדי נהיגה, ואין ספק שהאיום בקנס כספי גבוה מרתיע אנשים רבים. כלומר, חומרת העונש שבית המשפט פוסק, משפיעה בהחלט על שינוי ההתנהגות.

הטיפול בנושא האלימות במשפחה חורג מעבר למערכת המשפטית, ויש התייחסות אליו גם מצד מערכת העבודה והרווחה. לא פעם ביקרתי במעון לנשים מוכות, המופעל בדרך כלל על ידי נעמת או בשיתוף עם העירייה. למשטרה מגיעות פניות רבות של נשים המבקשות מחסה, אולם איננו מסוגלים לספק את דרישותיהן עקב מחסור במעונות כאלה. אין ספק, שהמחסים הללו מצילים נשים רבות מאוד. שם הן מתחילות את תהליך הפרידה מבן הזוג. אני חושב, שלא תהיה ברירה למדינת ישראל אלא להקים עוד מעונות לנשים מוכות. משרד העבודה והרווחה הוא זה המספק את העובדים הסוציאליים, שמתוקף תפקידם יכולים להתערב בנעשה במשפחה. חשוב להדגיש, שזהו אינו תפקידה של המשטרה.

מכאן אני רוצה לעבור אל נושא החינוך: חינוך הוא הבסיס לכל דבר בהתנהגות בחברה. אם אנחנו רוצים שהחברה העתידית שלנו תהיה שונה, נצטרך להשקיע במערכת החינוך. בנושא זה אנו משתפים פעולה עם משרד החינוך. שוטרים-מדריכים מסייעים בנושאים כמו זהירות בדרכים ותחומים אחרים. אולם, עלינו לפעול במערכת החוק גם בתחומים רחבים יותר – בעיקר בנושא האלימות. על המשטרה לנהל שיחות, לתת הדרכה ולהעביר שיעורים בנושאים אלה.

סוגיה אחרת שיש לתת עליה את הדעת היא, האם הגוף הזה, שאני אחראי עליו, יודע וחש את הקהילה. כשאני עומד מול שוטרים, אני אומר להם, שכל שוטר הוא בראש ובראשונה משרת ציבור. תמיד נשאלת השאלה מה עושה האזרח כשקורה לו משהו, למי הוא מיד פונה? כמובן, הוא קורא למשטרה. המשטרה הפכה להיות גוף שמצפים ממנו להגיע מהר, לפעול מיד ולתת הגנה מרבית. ברגע שהמשטרה לא מספקת מענה לצרכים האלה, היא לא עומדת בסטנדרטים של הציבור והוא מתאכזב ממנה.

משטרה שאינה מנותקת מן הציבור ומגמתה להפוך חלק מהקהילה היא משטרה קהילתית. לשם כך הקמנו מש"ק – מרכז שיטור קהילתי. אנחנו מנסים לא להתרכז רק בתחנות משטרה גדולות, אלא להתפרס על פני מוקדים רבים ככל האפשר. כלומר על נקודות משטרתיות קטנות, ולהציב שניים-שלושה שוטרים בשכונה, כך שיווצר מגע אישי בין התושב לבין המשטרה. מגע שבו השוטר והתושב מכירים זה את זה גם בשם. במערכת יחסים כזו, כשאתה מכיר את המקרה, אתה יכול לפעול בצורה יעילה יותר. אתה הופך להיות חלק מן הקהילה.

יש גם כאלה הגורסים שיש חיסרון בדפוסי עבודה כאלה, כיוון שכאשר אתה מעורב מדי, אינך יכול להוות אוטוריטה מקצועית. אני מעריך שאם השוטר באמת חזק, אזי הוא גם אוטוריטה מקצועית, והוא יצליח לטפל במקרים כאלה למרות שהוא מכיר את כל חברי הקהילה באופן אישי.

בשנה האחרונה פתחנו כ-60-70 מרכזי שיטור קהילתיים הפזורים בארץ, וכך אנו מגבירים את הנוכחות המשטרתית בכל מקום ואת מעורבות המשטרה בקהילה.

נושא שממנו אנחנו סובלים היום מאוד הוא עבירות הרכוש. אני מניח, שבשנה הבאה נראה שינוי די מהותי במספר עבירות הרכוש. זאת הבעיה המרכזית, שבה אנו מנסים להילחם כיום. גנבות כלי הרכב במדינת ישראל הן אסון. הפתרון לא טמון בהוספת עוד שוטרים אלא בשיטות פעולה אחרות ובהגברת המאמץ. אנו נכנסים לתוך שטח B ומגיעים ל"משחטות הרכב" שם. מכוניות רבות נגנבות במקביל לפריצה לבתים; בלשון השוטרים היום קוראים לזה "דאבל". פורצים לבית, לוקחים את כל סט המפתחות שמונח ליד הדלת, יוצאים לרחוב וגונבים את שתי המכוניות החונות. כיום ניתן כבר לראות ירידה חדה בנושא עבירות רכוש. עצרנו את מגמת העלייה, ואנחנו רואים ירידה של כ-10% לעומת השנה שעברה. אני מקווה, שמגמת הירידה תמשיך.

העלייה בעבירות הרכוש החלה ממועד החתימה על הסכם אוסלו, בסוף 1993. העלייה ניכרת בכל התחומים הקשורים לעבירות רכוש, ויש תחושה שמישהו שם בשטחי A ו-B קבע לעצמו מטרה לגנוב מהמדינה. מכפר סבא לקלקיליה המרחק הוא בדיוק ארבע דקות נסיעה. גנבי הרכב מרגישים

עצמם בטוחים בתוך עיר מקלט, ואנו לא יכולים להשיגם. אנחנו מנסים לפעול בשיתוף פעולה עם הצד השני. כל "משחטות הרכב" הגדולות צמודות לבנייני המשטרה של הרשות הפלסטינית. אנו משוחחים, נפגשים ואף מגיעים להסכמים כתובים. אולם, כשהם עוזבים את המשרדים שלנו, נעלם שיתוף הפעולה. חלקם לא מתקרבים עם רכביהם אלינו, כי הם נוסעים ברכבים גנובים. צריך לזכור גם את הנקודה הזו. זה כבר עניין מדיני. עד שלא יהיה מכשול פיסי, שיפריד בינם לבינינו, שאותו לא יוכלו לעבור, אני מניח שלא נוכל לנצח בנושא הזה של עבירות הרכוש.

לצד, אין כל ספק, שהיקף תופעות האלימות במשפחה ימשיך לגדול; אנו מצדנו נמשיך לפעול על מנת לכופף את הגרף ולהורידו. באשר לנושא הסמים – גם בשנה הבאה נראה הרבה יותר תיקים של אנשים שעסקו בסמים, ונכלא את המעורבים מאחורי סורג וברית. לדאבוני, נעצור גם הרבה מאוד מבני הנוער שלנו, כיוון שקיבלנו לאחרונה עשרות חוקרים חדשים, שיעסקו באלימות נוער.

המשטרה תוקפת את תופעות הפשיעה מכל כיוון, אך בסיכומי של דבר אין ספק, ששינויים לוקחים זמן. משטרה היא כמו אנייה גדולה, כשהיא פונה, היא לא עושה סיבוב במקום. אולם, בשנה האחרונה חלה בה תפנית גדולה מאוד; יש נכונות, יש מוטיבציה גבוהה מאוד, יש מדדים שהצבנו בפני התחנות השונות, ואני מקווה מאוד שהמשטרה צועדת בכיוון הנכון של שירות טוב יותר לציבור, במיוחד עם המפכ"ל הנוכחי.

בתגובה לשאלה שעולה תמיד על אלימות המשטרה: ברשותכם אומר קודם כל, שאין אכיפת חוק לפי צבע ולפי עדה ולפי גודל זקן ולפי צבע הקפוט – אכיפת החוק היא שוויונית לחלוטין.

בעת שהיו מהומות ברחוב ברא"ל, לא חשבתי שצריכים להשתמש מיד בסוסים ובזרנוקי מים, שיצבעו את כל האנשים בירוק. הנחיתי את המשטרה להשתמש בסוסים ובזרנוקים רק אם יגיעו למצב שבו לא תהיה להם ברירה, וגם אז לנהוג באופן אנושי. אם אנשים עומדים על המדרכה וצועקים "שבס", אני סבור שצריך לצבוע אותם בירוק. כמו כן לא רציתי לראות תמונה של שוטר ישראלי רכוב על סוס, ומתחתיו שוכב אברך. לגבי פיזור הפגנות הסטודנטים, נתתי הוראה לסלק את הסוסים הצדה ולא לנהוג באלימות. מי שהפר הוראה זו הודח ברביביו. בשעה שהסטודנטים חסמו את הדרך לבית החולים "הדסה" ואנשים חולים נתקעו בדרך, היה צריך למנוע חסימת ערוץ תנועה חיוני זה. ברגע שאדם חוסם את הדרך, הוא צריך לפנותה; יש חוק במדינה, והחוק הזה חל על כולם.

אכיפת החוק תלויה גם בכמות השוטרים במדינה, וזה לא סוד שבמדינת ישראל אין מספיק שוטרים. בתקופתי נוספו 2,700 תקנים חדשים, וזו בהחלט תוספת נכבדה. אנחנו מתייעלים, לוקחים שוטרים ו"מאזרחים" אותם; שוטרים שלא מתחככים בציבור; אלו אנשים שיושבים במשרדים ועלותם למשטרה זולה יותר. כך הגדלנו את מספר התקנים. קיבלנו הרבה מאוד שוטרים לירושלים, לעיר העתיקה. עם זאת, אין מקום להשוות אותנו למה שנעשה בניו יורק בנושא זה. אם מדינת ישראל היתה מוסיפה עוד 5,000 שוטרים כמו שעשו בניו יורק, היה קל יותר להילחם בפשיעה.

לנושא ירי כדורי גומי על ידי שוטרים נגד אזרחים ישראלים – במקום שבו נשקפת סכנת חיים לשוטרים, רשאי הקצין האחראי במקום לקבל החלטה על שימוש בכדורי גומי. באירועי אום אל-פחם המפקד במקום נהג כפי שהיה צריך לנהוג, כדי להגן על חייו השוטרים. חקרנו היטב את האירועים ומצאנו, שהשוטרים לא נכנסו לבית הספר. שום שוטר ישראלי לא נכנס פנימה, אך 25 בקבוקי תבערה כן הושלכו, וציר התנועה המרכזי לצפון נחסם למספר שעות. איך הייתם רוצים שהמשטרה תגיב, שתשב בחיבוק ידיים? המשטרה היתה צריכה לפנות את הציר, והיא עשתה זאת בדרך הנכונה.

רב-שיח:
היבטים שונים של
האלימות בחברה

ד"ר מוחמד חאג' יחיא
משה נגבי
ד"ר בלהה נוי
עו"ד יהושע רזניק
פרופ' אהוד שפרינצק

מנחה: שלמה גור

לאחר ששמענו כיצד המשטרה מתמודדת עם תופעות האלימות והפשע, נרחיב ונעמיק את העיסוק בכמה תחומי אלימות, שהם הבעייתיים והכואבים ביותר, ושהשפעותיהם על חיינו רבות:

1. אלימות במשפחה ובמיוחד אלימות נגד נשים;
2. אלימות בבתי הספר;
3. אלימות בתקשורת וזכויות הפרט;
4. אלימות בזנחום המילולי ובתחום הפוליטי;
5. התמודדות המערכת המשפטית עם בעיית האלימות.

ד"ר מוחמד חאג' יחיא יתמקד בנושא האלימות במשפחה ובמיוחד בתחום האלימות נגד נשים.

מוחמד חאג' יחיא

אתיחס בדבריי לשני היבטים: ההיבט של בעיית האלימות במשפחה בכלל, וההיבט הספציפי יותר, הנוגע לבעיית האלימות נגד נשים.

אין ספק, שחברות רבות בעולם הצליחו בשלושת העשורים האחרונים לנפץ את המיתוס של מה שנקרא "המשפחה ההרמונית", המשפחה נטולת הקונפליקטים, ולהפריך את הטענה שמשפחה בריאה היא משפחה שאין בה קונפליקטים. במחקרים שנעשו הצלחנו להראות, שקונפליקטים בתוך המשפחה ובתוך החברה כולה הם בלתי נמנעים. האקדמאים תרמו רבות לדיכוי היכולת של קורבנות האלימות במשפחה לצאת ממנה, כיוון שהם שידרו שאם אתה קורבן לאלימות בתוך המשפחה, כנראה הסיבה לכך נעוצה בך. אתה צריך/ה להתבייש. אתה צריך/ה להרגיש מואשם/ת. ואם יש אלימות כנראה יש במשפחה קונפליקטים, וזה לא דבר בריא.

ב-25 השנים האחרונות, תנועות נשים בכלל והתנועה הפמיניסטית בפרט, תנועות לזכויות האדם והאזרח, תנועות לשוויון בחברה ותנועות נגד מלחמות, תרמו רבות לחשיפת הבעיה הקשה הזאת ולניפוח המיתוס, שבמשפחה החיה יחד כנראה אין אלימות והכל בה כשורה.

גם אנחנו, במידה מסוימת, התחלנו לאמץ את הגישה הזאת ולעסוק בבעיה. בשנת 1989 הוכנס תיקון לחוק העונשין (סעיף 62), הנקרא במתכונתו החדשה "החוק למניעת התעללות בילדים ובחסרי ישע". ב-1991 חוקק החוק למניעת אלימות במשפחה. התיקון הנ"ל והחוק הזה, לכל הדעות, מתקדמים יחסית בהשוואה לחוקים רבים במערב אירופה ובצפון אמריקה.

אולם נשאלות השאלות הבאות: האם לוותה חקיקת חוקים אלה גם בהקצאת משאבים לטיפול בבעיה? האם לוו חוקים אלה במסעים ציבוריים וקהילתיים, שמטרתם שינוי התפיסה לגבי אלימות בכלל ואלימות במשפחה בפרט? האם נעשה משהו להגברת מודעות החברה לחוקים אלה ולחיוניות הפעלתם למען הגנה על קורבנות הטרור המשפחתי, לניפוח מיתוסים הקשורים למושג "המשפחה" וערכים המקשים על אכיפתם של החוקים הנ"ל, ולמען מעורבות בתוך המשפחה? האם פעלנו להגברת מודעות בקרב אנשי מקצוע מתחומים שונים (רופאים, אחיות, עובדים סוציאליים, מורים, שוטרים ועוד) לחוקים אלה; והאם הקנינו להם את הידע המתאים ואת המיומנויות הנדרשות לאיתור נפגעי האלימות במשפחה, להגשת סיוע, הגנה, ייעוץ וטיפול הולמים הן לקורבנות והן לתוקפים? אני משיב בלאו גדול על השאלות הנ"ל.

ראיתי לאחרונה ידיעה בעיתון על אשה שנרצחה. ממש לצדה היתה ידיעה על סגירת המרכז למניעת אלימות במשפחה בקריית שמונה. זהו ממש אבסורד הזועק לשמים. אנחנו מחוקקים את החוקים, אבל עד עכשיו מעולם לא שאלנו את עצמנו, האם אנו מיישמים אותם כהלכה.

גם אם נרצה ליישם חוקים אלה, האם יש לנו את המשאבים לכך? החוק למניעת התעללות בילדים ובחסרי ישע קובע במפורש: אזרח מהשורה, אם יש לו חשד סביר שילד או חסר ישע אחר נפל קורבן להתעללות מצד הוריו או מצד אדם האחראי עליו, חובה על האזרח לדווח לרשויות. האם

שמעתם על מחקר שנעשה בישראל, הבדוק אם הקהילה באמת מעורבת בחיי ילדיה? אני לא שמעתי; ואני קרוב לנושאים אלה. חוקקנו חוקים אלה. המחוקק כביכול ניקה את מצפוננו. החוק הופך זאת לבעיה של החברה, ועל החברה להתמודד עם הבעיה. לא פתחנו מספיק מרכזי חירום לילדים בסיכון, ולא פתחנו די פנימיות טיפוליות. לא סיפקנו מענים טיפוליים להורים מתעללים ופוגעים. אין לנו מספיק מקלטים ודיור מוגן לנשים מוכות. בישראל יש בסך הכל 11-12 מקלטים לנשים מוכות; יכולת הקליטה המרבית של המקלטים האלה היא בין 200 ל-250 ילדים ונשים, מתוך מספר כולל של לפחות 200,000 נשים מוכות בישראל, שעליו מדווחים לנו אמצעי התקשורת.

האם שמעתם על משרד ממשלתי, שהקצה משאבים כדי לבדוק את ממדי הבעיה הזאת? עד היום לא נעשה מחקר ישראלי לבדיקת ממדי הבעיה ברבדיה השונים של החברה הישראלית. מחקר שנעשה בארצות הברית קבע, שלפחות 11% עד 15% מהנשים מוכות לפחות פעם אחת בשנה. מאחר שאנחנו תמיד שואפים להיות כמו ארצות הברית, הערכנו לפי שיעור זה את ממדי הבעיה בישראל. אני שואל למה לא השתמשנו בהערכות של הולנד, בלגיה או קנדה על מספרי הנשים המוכות. בארצות אלה מדובר על ממדים הנעים בין 20% ל-28% נשים מוכות ואפילו למעלה מזה בארצות אחרות.

למה אימצנו רק את המחקר שנעשה בארצות הברית? משתי סיבות עיקריות: ראשית, השאיפה התרבותית להיות כמותם. שנית, קל לנו יותר להתעלם מהעובדה, שהבעיה גדולה כל כך, כי כך נוכל להקצות פחות משאבים לטיפול בה. נניח שאכן יש 200,000 נשים מוכות בישראל. האם הקצינו להן את המשאבים המתאימים? אני טוען שלא.

להמחשת הדברים אציג את המקרה הבא: לפני כשנה הייתי מעורב באיזו ועדה שהקימו במשרד ממשלתי מסוים. מטרת הוועדה הייתה לבדוק, האם כדאי לעשות תיקון בחוק למניעת אלימות במשפחה, שיחייב את הציבור לדווח על אשה מוכה, כפי שנקבע בחוק למניעת התעללות בילדים ובחסרי ישע. כלומר, נחזיר את האחריות לקהילה ונגיד לאנשים: תתערבו אם תשמעו שיש אשה מוכה. אחת מהקולגות שלי התנגדה לתיקון. שמחתי, כי חשבתי שאנחנו בדעה אחת. שאלתי אותה למה, והיא אמרה: "כי המשרד שלנו יצטרך להקצות משאבים. אם החברה תהיה מעורבת יותר ותדווח על נשים, נדע יותר על נשים מוכות ונצטרך להקצות יותר תקציבים לטפל בהן. אין לנו תקציבים לכך".

בנוסף, אני שומע במשרדים ממשלתיים רבים, שאמורים להיות מעורבים בטיפול בבעיית האלימות במשפחה, דוגמת משרדי החינוך, העבודה והרווחה, הבריאות ואחרים, על הצורך בגישה בין־מערכתית, בין־מקצועית, בין־ארגונית ובין־תחומית, כדי להתמודד עם הבעיה. האם יש באמת שיתוף פעולה שיטתי ומובנה בין מוסדות אלה, המנסה להתמודד עם הבעיה? כדי להפעיל גישה בין־מערכתית חייבים לדאוג לכך, שעובדי ציבור כמו רופאים, פסיכולוגים, שוטרים ועובדים סוציאליים, יעבדו יחד תוך תיאום ושיתוף פעולה מתמידים. רופאות ורופאים, אחיות ואחים, שוטרים ושוטרים, עובדות ועובדים סוציאליים גילו, כי חסר להם הידע אודות הצרכים הבסיסיים של נשים מוכות, וכי לעתים יש להם גישה שלילית ומאשימה כלפיהן. אין להם את המיומנויות הנדרשות לגשת לאשה מוכה. אין להם את הנכונות "ללכלך את הידיים". הם אינם מעוניינים להתחיל לחקור אותה, ואחר כך להתקשר למשטרה ולהיות מוזמנים לחקירה. הם נותנים לה טיפול ראשוני ושולחים אותה הביתה. הערה נוספת לגבי המדיניות החברתית: אני בעד ללמוד מהצלחות של חברות רבות בעולם. אני בעד להעתיק מודלים מהעולם, אבל תוך התאמתם למציאות התרבותית והסוציאלית שלנו. למשל, הפעלת החוק להרחקת הבעל מהמשפחה בחברה האתיופית, בחברה הערבית, בחברה החרדית וכו', מהווה גורם סיכון נוסף. וכאן נשאלת השאלה, האם נערכו מחקרי הערכה על חוק זה המבוסס על גישה מערבית, ובאיזו מידה מתאים להפעילו בקבוצות החברתיות השונות בישראל? כאמור, אני בעד החוק תוך כדי עיצובו והתאמתו למציאות הישראלית על מרכיביה התרבותיים, האתניים והלאומיים השונים.

בחלק זה של דברי אתמקד בבעיית האלימות נגד נשים. אני אישית טוען, כי ישנה בעיה שורשית עיקרית אחת, אם כי לא בלעדית, העומדת ביסוד האלימות נגד נשים וברבזמן גם מגבילה את היכולת שלנו ולפעמים את הנכונות שלנו לסייע לנשים מוכות – בעיית חוסר השוויון בין נשים לגברים בחברה. הטיעון המרכזי שלי הוא שאי-שוויון וסקסизם יוצרים אלימות, כי גברים משתמשים באלימות על מנת "לשמר ולחזק את מעמדם" במשפחה, וכדי לשמור על כל הפריבילגיות הנובעות מכך. אי-שוויון וסקסизם פוגעים בהגשת שירותים לנשים מוכות. לסקסизם, לשוביניזם ולאי-השוויון בחברה הישראלית, כבשאר החברות הפטריארכליות בעולם, יש שורשים במבנה הכלכלי, החברתי, הדתי, הפוליטי והחינוכי של החברה.

גורמים אלה הופכים את הדומיננטיות של הגבר לעובדה קיימת ואפילו רצויה. יכול להיות שחברה מסוימת או קבוצות בתוכה יעדיפו יחסים שוויוניים בין נשים לגברים, אך כל עוד העדפה זו היא בגדר תפיסת חיים או ערכים אישיים, שאינם משתקפים בסידורים חברתיים, פוליטיים, כלכליים, לגליים וחינוכיים-מבניים, תימשך הלכה למעשה שליטת הגברים בנשים והאלימות נגדן. הליקוי במתן-מענים לנשים מוכות יימשך גם הוא.

ישנן לפחות שמונה דרכים ספציפיות, שבאמצעותן מבנה הדומיננטיות הגברית של החברה והמשפחה ואי-השוויון בין נשים לגברים בכלל יוצרים אלימות רחבת היקף נגד נשים ופוגעים בסיוע שיש להגיש להן. מקוצר היריעה רק אזכירן:

1. ההגנה על סמכות הגבר: לדעתי, החברה מייחסת את הסמכות הן בסביבה המשפחתית והן בסביבה הציבורית לגבר. חברות מגנות על סמכות זאת בחברה באמצעים רבים. על מנת להגן על סמכות זו בחברות מערביות-מודרניות, מייחסים לגברים משאבים "עליונים"; תכונות אישיות של עליונות, כשרונות ויכולות הייחודיים לגברים – אינטליגנציה, חוכמה, שיקול דעת, ידע, יוקרה מקצועית, פרנסה וכו'. בהתאם לכך, החברה מצפה מהגברים להישגיות יותר מנשים, למימוש עצמי יותר מנשים, לדומיננטיות יותר מנשים ובעיקר על נשים. כתוצאה מכך, בעיני גברים רבים כל איום על עליונות זאת ועל מה שנתפס כפריבילגיות גבריות, נחשב כמצדיק שימוש בכוח ובאלימות, כדרך "לשיקום" הערעור במעמדו של הגבר. לא במקרה פסל אחד מחברי הכנסת מועמדת לראשות הממשלה, רק בגלל שהיא אשה.
2. הגבריות הכפייתית: מגיל צעיר מאוד ובאופן כפייתי מחנכים בנים לשמור על הגבריות ולהתבייש בהתנהגות נשית או ילדותית. בנים מגלים מגיל צעיר מאוד, שזו בושה להיות כמו בת או אשה ולהתנהג כמותן, כי הן נחשבות נחותות מבנים ומגברים. בנים מתחילים כבר בגיל צעיר מאוד לפתח עוינות כלפי בנות ונשים, וברבזמן מפתחים עמידה כפייתית על גבריותם. עוינות זו מלווה בהרבה רצון לדכא נשים, להשפיל נשים, להתייחס אליהן כנחותות ובאופן אגרסיבי. פעמים רבות תפיסות מוטעות אלה עומדות ביסוד יחסה של החברה כלפי נשים מוכות (הנתפסות כמורדות, כסוררות, כלא צייתניות, כפרובוקטיביות, כקנטרניות ועוד) ואף ביסוד יחסם של אנשי מקצוע רבים.
3. אילוצים כלכליים ואפליה שממנה סובלת האשה: הללו נכפים על פי רוב על נשים יותר מאשר על גברים. המבנה הכלכלי והתעסוקתי הסקסיסטי והלא-שוויוני של החברה מאפשר מעט מאוד אלטרנטיבות לנשים. בגדול, העיסוקים והתפקידים הפתוחים בפני נשים נחותים מבחינה מעמדית בהשוואה לאלה הפתוחים בפני גברים, וזאת למרות החוקים נגד אפליה. כתוצאה מכך ומסיבות אחרות, נשים מרוויחות פחות מגברים באותם עיסוקים. בלי נגישות לתפקידים "טובים", נשים ימשיכו להיות תלויות מבחינה כלכלית בבעל ובשותף לחיים. כתוצאה מכך, הרבה נשים מוכות מרגישות שנכפה עליהן להמשיך לחיות עם בעל אלים, כי גירושין עבורן פירושם עוני.

4. מעמסת גידול הילדים המוטלת על נשים: החברה אינה תומכת בנשים בהתמודדותן עם מעמסה זו מבחינה כלכלית ובמתן פתרונות כמו מעונות יום. החלוקה הסקסיסטית של התעסוקה והעיסוקים בחברה מטילה את מלוא האחריות לגידול הילדים על האשה, שמממשת אחריות זו באהבה וברצון. אולם, בר־בזמן החברה אינה מספקת לה תגמול כלכלי על כך, מעונות היום אשר עוזרים במעמסה זו יקרים, והחברה אינה מסייעת לאשה במימונם. על כן, לאשה עובדת, אשר בלא־הכי מרוויחה פחות מהגבר, נוספת מעמסת התשלום למעונות יום ותשלומים נוספים. במלים אחרות, אפליה תעסוקתית, חוסר תמיכה בטיפול בילדים ועזרה לא מספקת בגידולם – הן מהממשלה והן מהבעל, כופים על האשה להישאר נשואה, גם כשהיא קורבן לאלימות ולטרור מצד בעלה.
5. המיתוס של משפחה חד־הורית: נורמה תרבותית נוספת, הקסייעת בשימור ובחזוק הכניעות והנחיתות של נשים, היא הדעה שילדים לא יכולים לגדול בצורה הולמת ובריאה עם הורה אחד. כמובן, במקרה של חד־הוריות, הילדים גרים על פי רוב עם אבא ולא עם אִמָּא. על כן, אם ברצונה של אשה לגדל את ילדיה, הנורמה התרבותית מעודדת אותה לחיות עם גבר. אמנם ישנם ויכוחים מדעיים לגבי השאלה, באיזו מידה ילדים יכולים לגדול ללא אבא ועד כמה החיים בלי אבא יכולים לפגוע בהתפתחותם, אך מחקרים רבים הוכיחו, שחיים עם אב ובעל אלימים פוגעים בהתפתחות האמוציונלית, הקוגניטיבית וההתנהגותית של הילדים; זאת בנוסף להשפעה ההרסנית שיש לכך על האשה עצמה. למרות זאת, לאור המיתוס הנ"ל, רוב הנשים מרגישות מעין כפייה להמשיך ולגור עם גבר, גם כשהוא אלים, ואמהות חד־הוריות מרגישות סוג של מחויבות "להתחבר לגבר" לא מתוך חשש להתפתחות ילדיהן אלא מפחד התגובה החברתית המנדה אותן ומפחד העוני – "הן לא יכולות להסתדר בלי גבר". לצערנו הרב, מיתוס זה עם חוסר התמיכה הכלכלית הממוסדת בנשים מוכות והלחץ עליהן לשמור על זוגיותן, מהווים לחץ אדיר על נשים רבות מוכות להישאר לגור עם גבר אלים. הן מרגישות שנכפה עליהן לשמר את המצב הקיים במקום לצאת לחיים עצמאיים בתנאי ניודי חברתי ועוני.
6. התפיסות המסורתיות ביחס לחשיבות תפקיד הרעיה והאשה: בתנאים הכלכליים והלגליים הקיימים, להיות רעיה ואמא הם התפקידים היחידים והחשובים ביותר, שהחברה מכירה בהם בשביל נשים. למעשה, מבחינה נורמטיבית, אשה לא יכולה להיות "אשה שלמה ואמיתית" אם איננה נשואה. לגבר, לעומת זאת יש את האופציה להשקיע הרבה או מעט מעצמו בתפקיד הבעל והאבא; אופציה זו מותנית, כמובן, באינטרס שלו, בתפיסתו האישית והסובייקטיבית ביחס לכוחותיו, ליכולתו ולכישוריו וכן בתנאים שמסביב (הכלכליים, התעסוקתיים וכו'). בקיצור, החברה יותר סובלנית כלפי בעל, הבורח ממימוש ומקיום תפקיד זה, מה גם שהסטיגמה של להיות גבר בודד או גרוש חלשה למדי בהשוואה לזו המודבקת לאשה החיה לבד. אשה כזו נתפסת כמי שאינה מקיימת את הציפיות המסורתיות ממנה כרעיה, כאם וכאשה בכלל. תלות האשה בתפיסות המסורתיות הללו כבסיס למעמד "מכובד" בחברה ולהכרה חברתית, מקשה עליה להתנגד לאלימות נגדה. במצב זה האשה מרגישה שנכפה עליה להמשיך לסבול את האלימות, והיא תתקשה לסיים את הנישואין וליזום גירושין.
7. דימוי עצמי שלילי: בתנאים הקיימים של המבנה החברתי הסקסיסטי והלא־שוויוני קיים סיכון, לפחות מבחינה פוטנציאלית, שנשים יפתחו דימוי עצמי שלילי (באותה מידה קיים אצל גברים פוטנציאל לכך, שיחושו סיכון ואיום על הפריבילגיות שלהם, ולכן ינהגו באלימות כדי להגן על זכויותיהם). הסיכון הזה קיים במיוחד לאור התכונה החיונית ביותר בחברה של הישגיות והישגים, הקשורה בגבריות יותר מאשר בנשיות. הדגש ששמה החברה על תכונה זו הוא בבחינת שידור מסר לאשה, שעל פיו "אין זה סוף העולם אם את מוותרת לבעלך שעובד

קשה, "את צריכה לתמוך בבעלך בעסקיו ובמימוש שאיפותיו, אפילו על חשבון שאיפותייך" ועוד. מסרים אלה קיימים לא רק בסביבה הפרטית, האישית והמשפחתית של האשה אלא גם בסביבה הציבורית הרחבה, וללא ספק הדבר מתבטא גם במעמדה הנמוך של האשה בחייה האישיים והמשפחתיים וגם במבנה הכלכלי, החינוכי, החברתי, הפוליטי והדתי של החברה כולה. כמובן הדבר מתבטא גם באישויון בהזדמנויות שעומדות בפני נשים לעומת גברים בכל המבנים הללו. אשה אשר לא תסכים למערכת נורמטיבית כזו ולכך שדימויה העצמי ייפגע, תיתפס בעיני גורמים רבים בחברה בכלל, ובעיני הבעל בפרט, כמרדנית. לא פלא, אם כן, שכאשר קיים פער בין דימויה העצמי של האשה לדימויו העצמי של הבעל (לטובת הבעל), רמת השכלתה גבוהה משלו, והמשאבים והכישורים שלה עשירים משלו – היא זו שנמצאת בדרך כלל בסיכון גבוה להיות מוכה, יותר מאשה שמעמדה נחות מזה של בעלה.

8

האוריינטציה הגברית במערכות שירותי הרווחה, הבריאות והמשפט: לא רק את רוב האלימות הגברית כלפי נשים ניתן לייחס למבנה הסקסיסטי והלא-שוויוני של החברה אלא גם את היחס המשפיל והמאשים, שלו זוכה האשה המוכה כשהיא פונה לקבלת הגנה, ייעוץ, הכוונה, תמיכה וסיוע כלכלי ולגלי מהשירותים השונים. לא פעם אנו שומעים על יחס כזה כלפי נשים מוכות, שהוא פועל יוצא של האוריינטציה הגברית בשירותים אלה, גם אם הוא בא לידי ביטוי מצד נשים שעובדות בשירותים הללו. יחס זה גורם לכך, שבסופו של דבר נשים מוכות רבות מפתחות הרגשת חוסר ישע, ורק מעט מאוד מהן מחפשות פתרון כלשהו בשירותים אלו, גם כשמדובר באלימות קשה כלפיהן. יחס משפיל זה מתבטא בהגשת סיוע ראשוני (למשל, טיפול רפואי) המלווה בלא מעט הטפת מוסר, שכנוע לחזור לבעל האלים ולשמור על המערכת המשפחתית, הטלת אשמה, היסוס ועוד. מסרים אלו מלווים את האשה לאורך כל תהליך הגשת הסיוע הדרוש. כל זה, כאמור, מרתיע נשים רבות מלפנות לשירותים אלה, ובכך תורם להמשך האלימות כלפיה.

לסיכום, אינני משלה את עצמי ואינני טוען, ששוויון בין נשים לגברים בסביבות הפרטיות והחברתיות של האשה ימנע אלימות נגד נשים. ללא ספק, ישנם גורמים נוספים לאלימות נגד נשים ולעיכוב במתן שירותים ובהגשת מענים לנשים מוכות. גורמים רבים קשורים לבעיית אי-שוויון בין נשים לגברים ולמבנה הסקסיסטי, הכלכלי, החינוכי, הפוליטי והדתי של החברה, ואחרים אינם קשורים לכך. אולם אין ספק, ששינוי אופי החברה יסייע באופן מהותי ומשמעותי לשיפור תדמיתה ומעמדה של האשה בחברה בכלל ובמשפחה בפרט, ובהתאם לכך גם לשינוי הציפיות ממנה. בנוסף לכך, שיפור בממדים השונים שהזכרתי, יכול לשפר במידה ניכרת גם את מערך השירותים והמענים לנשים מוכות ולילדיהן.

שלמה גור

מתחום חיי המשפחה והפרט, נעבור לחיינו הציבוריים. משה נגבי יעסוק בתחום האלימות והתקשורת וגם האלימות בתקשורת, כמו גם באלימות המילולית והשלכותיה.

משה נגבי

מאחר שהמנדט שלי בנושא זה הוא התקשורת, אני חייב לומר משהו על הנושא שהוצג על ידי ד"ר מוחמד חאג' יחיא, בהקשר של התקשורת.

לתקשורת יש תפקיד חשוב מאוד בהגברת המודעות בנושא האלימות במשפחה בפרט ועבירות מין באופן כללי. התקשורת היא שתדמה גם למודעות למחדל של מערכת אכיפת החוק בנושא הזה, והיא זו שהתחילה בחשיפה. דבר שאולי לא כל כך נעים לדבר עליו ורמז עליו ד"ר חאג' יחיא, זהו המחדל של צמרת אכיפת החוק, קרי בתי המשפט.

אני חושש שלבתי המשפט יש חלק גדול בעידוד האלימות במשפחה ובעידוד עבריינות כלפי נשים ובמיוחד בתחום עבריינות מין, עקב גזירה של עונשים קלים במידה בלתי נסבלת, על הנאשמים בעבירות אלה.

אני חושב שהתקשורת ממלאת תפקיד חשוב מאוד בנושא זה, כיוון שהיא מבליטה את המקרים שבהם ניתנים עונשים קלים ומותחת עליהם ביקורת. מערכת המשפט, למרות שהיא נוהגת לומר שהיא מקבלת ביקורת באהבה ובהבנה, לא כל כך אוהבת ולא מבינה את הביקורת הזאת.

פעמים רבות שופטים מתלוננים על העיתונות, על כך שהיא מבקרת ומבליטה את מתן גזרי הדין הקלים. הטענה של השופטים, אגב, היא טענה מעניינת. הם בדרך כלל אומרים, שהתקשורת מבליטה את השורה התחתונה, לדוגמה הורים, שצרבו את ידי בתם בברזל מלובן, קיבלו שישה חודשי עבודות שירות, או אב שאנס את ילדו והיכה את אשתו קיבל עבודות שירות ומאסר על תנאי בלבד. מדוע שואלים השופטים, אין התקשורת מפרטת את כל הנסיבות המקלות שגרמו לבית המשפט להגיע לעונש הזה.

התשובה שלי לביקורת זאת היא כפולה: ראשית אני חושב שיש סוג מסוים של עבירות, ששום נסיבה מקילה לא יכולה להצדיק הקלה מוחלטת בעונש. יכול להיות שהנסיבות המקלות יכולות להצדיק הנחה של חמישים אחוז, אבל לא של מאה אחוז, כלומר, שהאיש יצא לחופשי באותו יום.

בצדק שאל פעם ד"ר יצחק קדמן, ראש המועצה לשלום הילד, המותח גם הוא ביקורת על עונשים אלה: יפה שמדברים על שיקום העבריין, אבל מדוע אי אפשר לעשות את השיקום בזמן שהאיש יושב בכלא או לאחר שהוא יוצא מהכלא? ואגב, לא שמעתי שעושים שיקום לגנבי רכב, שהוזכרו לעיל.

יש כאן, לדעתי, עיוות כלשהו במערכת המשפט. טענתי, אגב, היא כלפי מערכת המשפט ולא כלפי המחוקק. המחוקק, בצדק, לדעתי, מתוך גישה מוסרית נכונה, החמיר עם עבירות אלימות, מבחינת העונש המקסימלי, הרבה יותר מאשר עם עבירות רכוש, כמו למשל גניבת רכב, פריצה או שוד. לעומת זאת, בבתי המשפט לפעמים המגמה הפוכה.

אדם שגנב רכב או אדם ששדד בנק, מעל בכספים או גנב, לעולם לא יקבל שישה חודשי עבודות שירות. אף פעם לא ישלחו אותו לשיקום במקום לבית הסוהר. מה שכן עושים לגבי גברים אלימים ואנסים.

תשובתי השנייה לטענה מדוע התקשורת מבליטה רק את השורה התחתונה היא שגם הבעל האלים הפוטנציאלי והאנס הפוטנציאלי מתרשם רק מהשורה התחתונה. אם הוא שומע ששופט גזר שישה חודשי עבודות שירות על העבירה שבוצעה, הוא רואה בכך היתר לשוב ולהכות את אשתו או להתעלל בילדיו, בלי לחשוש מעונש. הנסיבות המקלות לא יעשו עליו רושם. והוא ינסה לשכנע את השופט שגם במקרה שלו ישנן נסיבות מקלות. עד כאן בהתייחסות לדברי קודמיי.

להלן אתייחס בדברי לאלימות הציבורית ולאלימות הפוליטית. נדמה לי, שלאחר רצח רבין, לפני קצת יותר משלוש שנים, כבר אין ויכוח על כך שיש אמת באותה אמרה קדומה של חז"ל שהמוות והחיים ביד הלשון ושמלים יכולות להרוג. אני חוזר ומצטט את דבריו של יגאל עמיר לחוקרי השב"כ, בחקירה הראשונה שלו, מיד לאחר מעצרו, באותו לילה מר ונמהר של ארבעה בנובמבר 1995, ואני מצטט (הציטטה מדו"ח ועדת שמגר): "ללא פסק הלכה או פסק דין רודף שחלו על רבין, מפי מספר רבנים שאני יודע עליהם, הייתי מתקשה לרצוח. רצח כזה חייב להיות מגובה, אם לא היה לי גב, לא הייתי פועל". כשעמיר מדבר על גב, הוא מתכוון כמובן לגב מילולי, להסתה.

אני חושב שזה לא מקרי, שמעשי הזוועה הגדולים ביותר ומעשי האלימות, לעתים, הפרברטיים ביותר ומעשי הטבח הגדולים ביותר, נעשו בדרך כלל בהשפעה של גורואים דתיים למיניהם. בין אם

מדובר בשיח'ים השולחים אנשים להתאבד בדיזנגוף סנטר בתל-אביב או בקו 18 בירושלים או בין אם מדובר ברבנים, מן הסוג שהוציאו את אותו פסק הלכה, שיגאל עמיר הסתמך עליו, ובין אם מדובר בפונדמנטליסטים נוצרים באמריקה ובכל מיני ראשי כתות תמהוניות.

הדבר הנורא בעיני הוא – ולכן אני פסימי בקשר לאפשרות הציבור להתמודד עמו – הוא ההבנה שלמרות שלכאורה כל כך ברור לאחר רצח רבין, שמלים יכולות להרוג ובמיוחד מלים הנשמעות מפי סמכות דתית יכולות להרוג, הרי מערכת אכיפת החוק חסרת אונים לחלוטין, דווקא מול סוג זה של הסתה, שהוא המסוכן ביותר. הסתה בשם שמים ולשם שמים ובמיוחד הסתה של רבנים, ועוד יותר הסתה של רבנים רבי השפעה.

לדעתי, הדבר המדהים ביותר הוא ששלוש שנים לאחר רצח רבין, עדיין חלק מהרוצחים שלו מסתובבים חופשי. כשאני אומר חלק מהרוצחים, אני מתכוון לאותם רבנים, שהזכרתי. על פי הגדרת החוק הפלילי מי שמשדל לרצח הוא שותף מלא לרצח, גם מבחינה מוסרית וגם מבחינה פלילית. ואנשים אלה מהלכים חופשי. הם היו צריכים להינמק בכלא, בדיוק כפי שיגאל עמיר נמק והם מהלכים חופשי. השאלה היא מדוע זה קורה.

לפני כמה שבועות התפרסמה ידיעה בערוץ שתיים, שלא הוכחשה. ציפיתי שהיא תעורר מהומה רבתי והיא עברה בשקט מוחלט. נאמר בידיעה, שהשלטונות יודעים בדיוק מיהם הרבנים שהוציאו את פסק ההלכה שעל פיו פעל יגאל עמיר, ושהשלטונות לא פועלים נגדם למרות שיש אפשרות להרשיעם, וישנן עדויות. השלטונות אינם מרשיעים אותם, משום שהדבר יחייב לחשוף מודיע של השב"כ. אולי עוד מין אבישי רביב כזה.

על כך אני רוצה לומר: או שלא התאמצו מספיק למצוא ראיות או שלא רוצים להתאמץ, משום שלא מתקבל על דעתי שאם היו רוצים לא היו מוצאים. זה לא מקרה ראשון, שמערכת אכיפת החוק נמנעת מלפעול נגד הרבנים. אגב, לפעמים מדובר באותם רבנים עצמם שמסיתים לאורך זמן. דיני הראיות קובעים שהסתה שהביאה לרצח, כמוה כרצח. מי שמשכנע אדם אחר לרצוח דינו כדין רוצח, זה כתוב בחוק הפלילי. אני חושב, אגב, שאחריותו של המשדל, רבה יותר. אבל מבחינת החוק הפלילי מעמדו שווה ודינו מאסר עולם – כדינו של הרוצח.

יושב אדם בקבר יוסף בשכם, הרב יצחק גינצבורג (שכתב את החיבור הפותח לפרסום "ברוך הגבר"), בלב אוכלוסייה ערבית, ומטיף באוזני תלמידים שרואים בו סמכות אלוהית, שהרצח שביצע ברוך גולדשטיין הוא מעשה של קידוש השם, הוא מצווה גדולה, ורצח של ערבים אינו רצח. מבחינת ההלכה, אין עליו איסור, להפך, לא רק שהוא לא רצח, הוא מצווה. שאין דם ערבי שווה לדם יהודי. החוק לא פועל נגדו. לא ניתן לומר שאין ראיות נגדו, משום שהחוק, באופן מוזר, פועל נגד האנשים שהדפיסו והפיצו את המאמר שלו. הם נידונו לשמונה חודשי מאסר על כך שהם הפיצו את כתב הפלסטר, "ברוך הגבר", אבל הוא יכול להמשיך בדברי ההסתה שלו, כיוון שרואים אותו כנציג האלוהים. הוא נמצא במקום שבו יש הזדמנות ליישם את ההסתה הזאת, בו לא נוגעים.

זהו המקרה המובהק ביותר של ודאות קרובה, לדעתי, וכמעט ודאות מוחלטת, שכאשר אדם שנתפס כנציג מוסמך או כפרשן מוסמך של רצון האל אומר לאנשים שרואים אותו ככזה, זאת מצווה להרוג ערבים.

משהו חולה מאוד במדינה, שבה אי-אפשר במשך שלוש שנים להניח את היד על אנשים, שגרמו לבן אדם, על פי הודאתו, לרצוח ראש ממשלה. כאשר הרב יואל בן-נון בא ומסר לרבנות הראשית את שמות הרבנים שהוא שמע עליהם, שהסיתו לרצח רבין, אני תקפתי אותו על כך בתקשורת. שאלתי אותו מדוע הוא לא הולך עם השמות למשטרה. שאלתי מה פתאום לרבנות הראשית? הרי המשטרה היא שממונה על אכיפת החוק.

תשובתו של יואל בן־נח, היתה: "סליחה, אני פשוט נוכחתי לדעת כבר בפרשת המחלת היהודית, שהמטרה פוחדת מהאנשים האלה, היא לא תפעל נגדם, וחשבתי שהרבות הראשית, אולי באמצעות סמכותה הרוחנית, תוכל לעשות משהו. נכון שזה לא תחליף, אבל המטרה לא תעשה כלום, היא פוחדת". בהתחלה לא קיבלתי את זה. אבל אז, לאחר שהוא הפנה את תשומת לבי, עיינתי בכתבי המומחה בנושא, פרופ' אהוד שפרינצק, ונוכחתי שאמנם יש לכך תימוכין. בפרשת המחלת היהודית, כאשר אותם חברי מחתרת באו ואמרו שקיבלו מרבנים הכשר לבצע את מעשי הרצח והאלימות שלהם. דבר לא נעשה לאותם רבנים. לפחות אחד מהם הוא בין אלה שיואל בן־נח מסר עליו מידע למטרה, כמי שהוציא דין־רודף ליצחק רבין.

ובכן, שורר פה פחד. וזה ההסבר היחיד, שאני יכול לתת גם לפרשת הרב גינצבורג, שהזכרתי קודם. יש אנשים שלא פוחדים מהם, כמו האנשים שהדפיסו את הספר, והם הועמדו לדין. אבל האיש שכתב וממשיך להטיף לרצח ערבים, ממשיך להלך חופשי.

מה ש"הורג" אותנו פה זה הפחד. זהו מלכוד: הסתה מסוכנת באמת היא של אותם אנשים שיש להם השפעה רבה. ודווקא בגלל השפעתם הרבה פוחדים לפעול נגדם. זה לא משנה אם זה פחד פוליטי או פחד פיסי, שני הדברים קיימים. אני רוצה גם להזכיר, שבזמנו היועץ המשפטי לממשלה הודה שהוא לא פעל כדי לסגור את ערוץ שבע, כיוון שקיבל דו"ח מן השב"כ, שאמר שאם הוא יסגור את ערוץ שבע תהיה התקוממות אלימה. זו הודאה של מערכת המשפט שהיא פוחדת לאכופ את החוק על אנשים מסוימים.

אם לא נתגבר על הפחד הזה, אני חושש שבעיית האלימות ובעיית הדמוקרטיה במדינת ישראל, תתברר ותתחוויר כבעיה סופנית. דמוקרטיה שבה הרשויות פוחדות מרוצחים וממסיתים לרצח, במקום שהרוצחים והמסיתים יפחדו מהרשויות, אין לה תקומה.

מהתקשורת נעבור לדבר היקר לנו מאוד, ואלה הילדים שלנו, אותם אנו שולחים לבתי הספר והגנים לקנות דעת, אך שם הם נחשפים למסכת מעשי אלימות מסוגים שונים. על המתרחש בתוך בתי הספר ובתוך מערכת החינוך תרצה ד"ר בלהה נוי.

שלמה גור

בית ספר לא יכול וגם לא צריך להיות חממה. כל התופעות שהועלו לעיל נספגות על ידי הילדים. הם רואים ושומעים הכל. כל מה שקורה בבתי, כל מה שקורה ברחוב, כל מה שקורה בתקשורת ובפוליטיקה. לצערנו, הם גם מזדהים עם זה. בבתי הספר בהחלט קיימת אלימות ואפילו אלימות רבה.

בלהה נוי

קיימת אלימות מילולית, שהיא לא פחות חמורה מאשר אלימות פיזית. אלימות פיזית מתבטאת בהטרדות, בהצקות, בבירונות, בגנבות, בהתעללויות מיניות ובהתעללויות אחרות, כל הדברים שהמבוגרים חשופים אליהם, כך גם הילדים חשופים אליהם. והילדים מתנהגים כמונו, אולי בצורה מוקטנת.

עד היום לא היו לנו נתונים מדויקים על ממדי האלימות בבתי הספר. יש לכך, כמובן, גם סיבות פנימיות. מנהלים פחדו לספר על אלימות אצלם. אני אומרת פחדו. גם היום הם מפחדים, אם כי היום יש יותר נכונות להגיד גם בבית ספרנו יש אלימות, כי זאת כבר פחות בושה. מנהלים בהחלט פחדו מסייגמה שבבית ספרם יש אלימות, ועל כן הצביעו על התופעה בבתי ספר אחרים. אבל אצלם הכל בסדר, אין תופעות אלימות. דבר נוסף הוא הנורמה המוטעת של הילדים לא להלשין, בשל כך הרבה מאוד ילדים לא חשפו את העובדה שהיו נתונים ללחץ, לאיומים ולסחיטה. אולי לא מדובר רק על הלשנה, אולי זהו גם פחד.

אנחנו יכולים להתבסס על שני מקורות מידע: המקור הראשון – דוחות שנמסרו למשטרה, המצביעים או על מקרים קשים של אלימות, או על תלונות שנמסרו, כיוון שהיתה מודעות רבה יותר למסירת התלונה, ולכן הדברים הגיעו למשטרה. המקור האחר הם דוחות שהועברו לחברות ביטוח על תאונות קשות ועל נזקים של שבירת ידיים, שבירת שיניים, ואז הדברים נחשפו. כמובן שאלה לא הקריטריונים של חיי יומיום.

ב-1994 נערך מחקר הנקרא "הנוער בישראל", שתוצאותיו התפרסמו רק השנה. המחקר נערך על ידי ד"ר יוסי אראל מאוניברסיטת בראילן ומכון ברוקדייל. יתרונו של מחקר זה, מלבד העובדה שהוא מקיף ומייצג, הוא היותו חלק ממחקר בינלאומי שנערך ב-23 ארצות, בעזרתו ניתן לראות מה מצבנו יחסית לשאר הארצות בנושא האלימות. צר לנו לראות, שאנחנו נמצאים בשליש הראשון מבין 23 ארצות שהשתתפו במחקר. בינתיים המחקר עוסק באלימות רק בקרב הסקטור היהודי. השנה כבר עוסקים במחקר חדש, וראוי לציין שלנתוני הבדיקה במחקר הוסיפו גם את הנוער הערבי, ותשע ארצות נוספות.

ברצוני לצטט כמה דברים מתוך המחקר: "הנוער הישראלי חשוף בחייו היומיומיים לרמה גבוהה יחסית של אלימות בינאישית, הן מילולית והן פיזית. מעל מחצית התלמידים היו קורבנות לבריונות, להצקות ולהטרדות, לפחות פעם אחת בשנת הלימודים. זאת אומרת, כל ילד שני נחשף להצקות".

וממצאים נוספים: "כעשרים אחוז מהילדים נחשפו לפחות לשלוש הצקות, הטרדות או אירועי אלימות במשך שנה. כמעט מחצית מהתלמידים הודו שהם הציקו, התעללו או היכו תלמידים אחרים. עשרים אחוז מהנערים נושאים בכיסיהם נשק, בעיקר נשק קר". הם אומרים שהנשק משמש להגנה עצמית. איננו יודעים מי מגן על עצמו ומי מתקיף, ומתי נער מרגיש שהוא בשלב של התגוננות. אפשר בהחלט לומר, שבתי הספר כיום אינם מקומות בטוחים לילדים.

המחקר "הנוער בישראל" עוסק במצב הנוער בישראל בכלל, ובין היתר גם בנושא האלימות; אחד הממצאים המפתיעים הוא שישראל ממוקמת במקום הראשון בעולם באי-אהבת הילדים, בני כל הגילאים, את בית הספר. הילדים שלנו, יותר מילדים בכל ארץ אחרת, לא אוהבים את בית הספר. ממצא נוסף, שנראה לי קשור מאוד, הוא שכמחצית מהילדים בישראל טוענים, שבבית הספר היחס אליהם אינו הוגן. אם לוקחים את כל הדברים האלה ביחד כסינדרום, ניתן לראות שיש פה הרבה מאוד ניכור, שהוא כידוע אחת הסיבות לאלימות. מחקר נוסף של פרופ' אברהם דגני, הנקרא "נורמות חברתיות ואלימות בקרב מבוגרים ונוער",** העוסק גם הוא באלימות, מראה שרק שליש ממעשי האלימות בבתי הספר מגיע לידיעת הצוות.

מה שידוע לנו הוא רק קצהו של קרחון. אנו יודעים על חלק קטן מאוד מהמעשים, משום שיש פה עניין של פחד מהלשנה ואולי גם ייאוש מהמערכת, שבין כה לא תטפל בנושא ולכן אין טעם לספר למורה.

נערכים עכשיו מחקרים על מיפוי של בתי ספר. הילדים התבקשו לצייר את מפת בית הספר ולציין היכן מתרחשת האלימות, כך שאנחנו מתחילים לדעת באילו מקומות מבחינה פיזית היא מתרחשת.

ממחקר זה נודע לנו, על פי סימוני הילדים, שהכיתות נקיות יחסית מאלימות. במסדרונות, במקומות מסוימים בחצר, בדרך לבית הספר, בהסעות, יש אלימות. אלה המקומות שאין בהם פיקוח של מבוגרים. ככל שנגדיל את הפיקוח, כך נוכל למנוע את האלימות.

* "הנוער בישראל – רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון במבט בינלאומי", הוצאת מכון ברוקדייל בשיתוף אוניברסיטת בראילן, 1994.
** אברהם דגני, "נורמות חברתיות ואלימות בקרב מבוגרים ונוער", גאוקרטוגרפיה, 1998.

קיימת השאלה כיצד רואה צוות המורים את הטריטוריה שלו, על מה הוא מגן. התברר שישנם בהחלט הבדלים בין בתי הספר השונים. יש בתי ספר שבהם הטריטוריה מצומצמת לכיתה הלימוד בלבד; בבתי ספר אחרים מרחיבים את הטריטוריה למסדרון, ובאחרים מרחיבים אותה לחצר. לאחרונה שמעתי מתלמידים על מנהלת שמתייצבת בהפסקות ואחרי הלימודים בסופרמרקט, כי שמעה ששם מחסלים הילדים חשבונות ביניהם.

אנו בהחלט מודעים לכך שמנהיגותו של מנהל, צוות המוכן להקשיב לילדים, יחסים הוגנים בין הצוות לתלמידים ואכיפה עקבית של חוקי בית הספר, מפחיתים מאוד את האלימות.

מה אנחנו עושים במשרד החינוך? כיום יש נכונות רבה, רצון כן להודות בתופעה ולטפל בה, אולי בגלל לחצים מבחוץ ואולי מסיבות פנימיות. הנושא עומד בראש סדרי העדיפויות של משרד החינוך.

אולי בשלב הראשון על מנת להתקדם, מוכרחים להגדיר את היקף התופעה, כיוון שהמחקר עליו אנחנו מסתמכים הוא מלפני ארבע שנים. יש לבדוק מה קורה עכשיו. כרגע מתנהל מחקר מקיף בחסות המדענית הראשית שבדק את היקף התופעה וממדיה.

אחד הדברים היפים שעשה משרד החינוך הוא הקמתה של ועדה ציבורית, בראשות מתן וילנאי. החבירה לדמות ציבורית כמו מתן וילנאי, דמות בעלת סמכות וכריזמה, היא חשובה מאוד. שותפים בוועדה אנשים ממשרד החינוך, אנשי אקדמיה ואנשי ציבור ממגזרים שונים. בהקמת הוועדה יש מסר חשוב מאוד. אמנם האלימות לא התחילה במערכת החינוך, והיא גם לא תיפתר שם, אבל אנחנו רוצים לטפל בנושא. מובן שכדי לטפל בנושא אסור שנישאר לבד, נושא האלימות הוא עניינה של החברה כולה.

הוטל על הוועדה לעמוד על ממדי תופעת האלימות ולהציע למשרד דרכים להתמודד אתה. כמו כן פרסמנו מכרז לעריכת סקר גדול מאוד, שיהווה מדגם מייצג של תופעת האלימות לרוחב ולעומק והתפשטותה בתוך מערכת החינוך. הסקר חשוב לנו מאוד, כי אין לנו מידע לגבי הנתונים האמיתיים. מוכרחים ליצור base line, שמבוסס על מדגם מייצג של כל התלמידים, ולבדוק עד כמה באמת התופעה הולכת וגוברת. ואם אכן נטפל ברצינות בבעיה, האם תהיה לנו השפעה והאלימות תקטן. הפעם יישאלו הילדים, כשהשאלונים יהיו אנונימיים, ולכן יש סיכוי, שנקבל תמונה מדויקת ומהימנה יותר מזו שיש לנו כיום.

בשירות הפסיכולוגיה היעוצי הגענו למסקנה, שמשרד החינוך אינו יכול לטפל לבד בתופעה. במקום ליישם טיפולים בית-ספריים כפי שהיה נהוג עד כה, נטפל בצורה קהילתית.

חברנו לכמה וכמה יישובים, ואנחנו מנסים לעבוד עם כל המערכת, עם ראש העיר, עם ראשי המחלקות השונות, הרווחה, המשטרה, עם ארגוני ההורים והמורים. אנחנו מאמינים, שרק באמצעות טיפול קהילתי ניתן להצליח.

יש לנו כמה שיטות, שאנחנו מנסים להפעיל. אחת מהן, שמצליחה מאוד, היא נושא הגישור. במקום שהמבוגרים יטפלו בנושא, אנחנו מנסים להעביר יותר ויותר אחריות על כתפי התלמידים. וכך, בעיר שלמה, יוצאים הילדים בהפסקות ולפעמים גם אחרי הלימודים עם שלט של מגשרים, הם גם עוברים קורס בגישור. כאשר יש סכסוכים, הילדים התרגלו לבוא אל המגשרים ולנסות למצוא דרכים אחרות, לא אלימות, כדי לפתור קונפליקטים וסכסוכים.

ביקשנו מכל בית ספר להגיש תוכנית, המציגה איך הוא עומד להתמודד עם תופעת האלימות. כדי להגיש תוכנית נכונה, בית הספר צריך לעשות פעולת איתור. איתור אפשר לעשות לא רק על ידי המנהל שיושב בחדר שלו, אלא בשיתוף צוות בית הספר, התלמידים, ההורים, מועצת התלמידים. אנחנו מנסים להפוך את כולם לשותפים, כי לבד לא נרים את העניין.

אני חושבת, שזה עניינו האישי של כל אחד ואחד מאתנו לדאוג לכך ולהוות דוגמה אישית, כדי שהדור הבא יהיה דור בריא יותר. פעם האמהות היו אומרות, אני רוצה לשלוח חייל שיחזור הביתה בשלום. היום כשאמהות אומרות, אני רוצה לשלוח תלמיד שיחזור הביתה בשלום, אני חושבת שהגענו לקו האדום – שממנו הנושא הוא לא רק עניינה של מערכת החינוך אלא של החברה כולה.

מבית הספר נחזור לחיים הציבוריים, מאחר שחיפוש אחר פתרון מערכתי לבעיית האלימות יחייב פנייה למערכת הפוליטית ופעולה על ידה. אולם מערכת זו נגועה אף היא בתופעות אלימות מילולית והסתה. על תופעות האלימות בחיינו הפוליטיים יעמוד הפרופ' אהוד שפרינצק.

יש לנו תחושה שהתחדדה מאוד לאחר רצח רבין, שהפכנו להיות חברה אלימה מהמובילות בעולם. וכל מה שהאמננו על עצמנו שנים רבות השתבש לחלוטין.

לפיכך אני רוצה לקבוע, שמפרספקטיבה בינלאומית-השוואתית אנחנו אחת החברות הפחות אלימות שקיימות ופועלות עלי אדמות. אין צל של ספק, שהתחושה הסובייקטיבית הקשה שלנו נובעת מכך, שאחרי קום המדינה ופרשה קצרה של כמה מחתרות, חלה באמת ירידה מהותית ביותר באלימות הפוליטית והציבורית במדינת ישראל והשנים 1957 עד 1967 היו שנים רגועות מאוד. לאחר רצח קסטנר שהתרחש ב-1957, נכנסנו לעידן שבו האלימות הפוליטית, וודאי טרור יהודי, לא היו מוכרים.

לכן, החל מסוף שנות השישים וראשית שנות השבעים, יש לנו תחושה המעוגנת בעובדות, שקיימת עלייה באלימות הפוליטית. בעבר, כשהיינו אומרים טרור במדינת ישראל, היה ברור שמדברים על טרור ערבי, הרי היהודים לא עושים טרור. היום כבר אי אפשר לומר זאת. וב-1995 איבדנו את יצחק רבין ברצח פוליטי. למרות כל אלה צריך להכניס לדיון את המשברים הקשים ואת הקונפליקטים הגורליים, שבהם מצויה החברה הישראלית. בואו נבחן את עצמנו מבחוץ. בימים אלה אנחנו נמצאים בתקופה קשה, מתקרבים להכרעה בשאלה היסודית ביותר, העמוקה ביותר והמפלגת ביותר בכל ההיסטוריה הציונית – שאלת הגבולות שלנו, שאלת הזהות. זוהי שאלה לא פשוטה.

אלא שאיננו עוסקים רק בסכסוך הפנימי שלנו – סכסוך בין יהודים. ההכרעה בשאלות היסוד מתקיימת תוך כדי מאבק רציני ביותר עם הפלסטינים, השיעים והלבנונים, מאבק התורם לעליית האלימות באופן אובייקטיבי, בלי כל קשר לשאלה מי אחראי לאלימות.

אני מוכרח לומר, שאילו היו רוב החברות, שאנחנו מתייחסים אליהן כחברות המתורבתות ביותר בציוויליזציה המערבית, עומדות במצבים כאלה – דם היה נשפך שם ברחובות. אני זוכר יפה מאוד, וגם חקרתי את הנושא, מה עשתה המלחמה באלג'יריה או נכון יותר מלחמת השחרור של האלג'ירים לצרפתים, ולאילו רמת אלימות הם נקלעו. אני גם זוכר היטב מה עשתה מלחמת וייטנאם לחברה האמריקנית.

חשוב לציין שבפרספקטיבה הזאת אנחנו מרוסנים הרבה יותר מכל החברות המכובדות האלה. בספרי האחרון* אני טוען, שלחברה הישראלית ולחברה היהודית יש מכניזמים עמוקים מאוד של ריסון עצמי. חלק מאלה הן נורמות דתיות כנגד אלימות שאולי קצת נשחקו, אך הן עדיין עמוקות מאוד. והחלק האחר הן נורמות של חברה, שבמשך כל כך הרבה שנים התקיימה בסיטואציה של מיעוט, החייב לשמור על אחדותו.

* Ehud Sprinzak, *Brother Against Brother, Violence and Extremism in Israeli Politics from Altalena to Rabin's Assassination*, Free Press, New York, 1999.

ברצוני לטעון, שלמרות הפילוג האידיאולוגי העמוק הקיים בינינו, אנחנו עדיין חברה עם רמת אלימות נמוכה יחסית. לפני שאנחנו מכים על חזנו באשם, צריך גם לראות את הצד הזה.

אלא שאז עולה כמובן השאלה, אם כל כך טוב, אז מדוע אנחנו מרגישים כל כך רע? התשובה היא שפרספקטיבות השוואתיות אינן כל הסיפור. קיימים עוד קריטריונים, שלפיהם אתה שופט את עצמך ותובע מעצמך כללי התנהגות. האמת היא שהתחושה (וכאן אני שותף לחלוטין לתחושה הזאת) שיש אצלנו יותר מדי אלימות, בנויה על ההנחה, שאולי ביחס לאמריקנים ולצרפתים אנחנו לא כל כך אלימים. אבל עדיין אנחנו יכולים להקטין את האלימות הזאת באופן משמעותי.

קיים בחיינו הציבוריים חלק אלים, שהוא בהחלט מופרז ובלתי הכרחי. מאחר שאני חוקר כבר הרבה מאוד שנים את האלימות בכלל ואת אלימות הימין הקיצוני בפרט, אני משוכנע שאפשר להוריד את רמתה, ואינני מצדיק מעבר שקט לסדר היום.

כשאני רואה את תלמידיהם של כמה מהרבנים שמשנה נגבי הזכיר, בחברון ובקבר יוסף, גם אני מרגיש לא נוח. אבל אינני חושב שהשאלה מתחילה ונגמרת באלימות. אני רוצה להתייחס למושג שטבעתי לפני די הרבה שנים – "אֵי־לִגְלִיזְם". המדובר בחברה שיש בה זלזול עמוק ויחס אינסטרומנטלי לחוק. לדעתי, חלק גדול מהאלימות נובע מהיחס הזה, מהאֵי־לִגְלִיזְם הזה, מההתייחסות האינסטרומנטלית שלנו לחוק. עלינו לדעת, שאלימות אף פעם איננה מתחילה באלימות, היא מתחילה בדברים אחרים.

צריך לבדוק את דברי השר קהלני על עבודת המשטרה מול הסטטיסטיקות. לי אין תחושה שהמשטרה אכן נותנת ביטחון לאזרח בימים אלה. לגבי התחומים שאותם אני חוקר, אני יכול לומר בפסקנות רבה שהמשטרה "הכחולה" חלשה מאוד ביהודה ושומרון, בשטחים. אם היא היתה יותר חזקה ואם היתה מבצעת את מה שהיא צריכה לבצע, אולי חלק גדול מהאלימות שכה מפריעה לנו לא היה מתרחש.

עלי להסכים עם השר קהלני, שהסיפור איננו מתחיל ונגמר במשטרה. אחת מהבעיות החמורות של האֵי־לִגְלִיזְם הישראלי הוא יחסם של המנהיגים ושל אנשים רבים לחוק ולאכיפתו. נכון יותר, יחסם הסלקטיבי לאכיפת החוק ותחושתם, שבכל מה שקשור לתנועות שלהם ניתן לעשות חריגות רבות.

כיום הבעיה המרכזית בכל הקשור לאלימות היא אותן קבוצות לא גדולות של מתנחלים קיצונים ביהודה ושומרון. אני בשום פנים ואופן לא מקבל את הסטיגמטיזציה של כל המתנחלים וכל המתישבים ביהודה ושומרון, אבל הדינמיקה שם יוצרת אלימות. למנהיגי המתנחלים, כולל למנהיגי הקבוצות האלימות, יש את כל מספרי הטלפון והפלאפון של אלוף הפיקוד וקציניו ושל מפקדי המשטרה ביהודה ושומרון. יש שם מערכת חיפוי רחבה והגנה אדירה לקיצונים. זה מסביר לא רק את חוסר היכולת של המשטרה לפעול נגד הקיצונים היהודים אלא גם את חוסר הנכונות שלה לעשות זאת. אינני רוצה להיות יותר פוליטי, ולכן אני מדבר רק על חברי כנסת. אבל אתם יודעים שזה לא נגמר שם.

כאשר שר בכיר ביותר נותן הוראה ל"בחורים הטובים" לתפוס את הגבעות ולעשות כל מה שצריך לפני שייגמר ויבוא לידי סיכום מימושו של הסכם וואי, אז הדברים ברורים לחלוטין, כולל חוסר היכולת של קציני צבא ומשטרה לאכוף את החוק.

מתיעצים אתי לפעמים קציני צבא ומשטרה כיצד לנהוג כשיש הפרה בוטה של החוק, ואין להם גיבוי. לארצות הברית אין בעניין הזה בעיה כי קיימת חוקה וכל פקיד ואיש ציבור צריך לבצעה. אם הוא אינו פועל בהתאם לחוקה, ניתן להעמידו לדין. אבל לנו אין חוקה. זאת הסיבה שהאוריינטציה הזאת של אֵי־לִגְלִיזְם מסבירה לא מעט מהאלימות, וצריך להתייחס לזה. אלא שבכך לא פותרים את העניין, ואני שמח שעו"ד יהושע רזניק משתתף ברב־שיח זה, משום שלפי דעתי יש לנו בעיה עם מערכת המשפט והפרקליטות.

התחושה שלי קשה מאוד, והיא לא התחילה אתמול אלא לפני שנים רבות. בשנת 1982 התפרסם מסמך, שרלוונטי עד היום. המדובר בדוח ועדת קרפ, שחשף בצורה ברורה לחלוטין את אוזלת היד של רשויות החוק הישראליות באכיפת החוק ביהודה ושומרון ובהבאת אנשים לדין. לפי דעתי, בעניין הזה לא חלו שיפורים גדולים, ולא משנה באיזו ממשלה מדובר. לצערי הרב, דווקא בממשלה שאותה אהבתי ובה תמכתי, ממשלת רבין, אכיפת החוק היתה גרועה מאוד, ואולי הובילה בין היתר לטרגדיה של סוף דרכה.

הפרקליטות, כמובן, לא יכולה לעבוד לבד, היא צריכה לשתף פעולה עם משטרה, היא צריכה לעבוד גם עם מערכת משפט, שתיתן פסקי דין וגזרי דין חמורים. גם כאן אני מצטרף לדבריו של משה נגבי על כך, שפסקי הדין הניתנים במקרים של מתנחלים ושל פעולות נגד ערבים הם ממש מצחיקים ומגוחכים. מובן שזה בגלל היעדר ראיות קבילות, ולכן יש לבדוק את הכלים להשיג מערכת ראיות זו, ומאחר שכל כך הרבה זמן אנו חיים במציאות הזאת, אי אפשר להיתמם יותר. צריך פשוט לחזק מאוד את המשטרה הכחולה, כדי שזה לא יקרה, והדברים האלה ניתנים לפתרון.

ברצוני לגעת גם בשאלת האלימות המילולית ויותר בעניין הספציפי של "דין רודף", למרות שאולי אאכזב קצת את משה נגבי בעניין זה.

אני מוכרח לקבוע, שלתמהוני אני מוצא את עצמי הרבה יותר ליברלי מאנשים אחרים בעניין האלימות המילולית. אני סבור שלמעט מקרים קיצוניים ביותר, בהם אפשר לקשור הסתה לפעולה אלימה קונקרטית, אנחנו חייבים לקיים את ההלכה של חופש הביטוי וזכות הדיבור החופשית.

לדעתי, בעיית האלימות המילולית איננה הבעיה. אם היו אוכפים את החוק כמו שצריך, חלק גדול משאלות ההסתה לא היו קיימות. קל מדי לטעון, שכל מי שעסק בפסקי הלכה בנושא דין רודף, הוא כבר חלק מהרצח. אבל זה לא מדויק, ואפשר למנוע במידה רבה מאוד את הפעולות על ידי טיפול במבצעים עצמם. אם לא מטפלים במבצעים, עולות כמובן כל שאלות ההסתה.

לעניין של "דין רודף" ו"דין מוסר": נדמה לי שראיתי חלק גדול מהחומר שבו מדובר, ושוחחתי עם האנשים שחקרו את רצח רבין. לפי מיטב ידיעתי, אין אף לאחד מהם חומר מרשיע באמת שמאפשר העמדה לדין. נושא "דין מוסר" ו"דין רודף" הרבה יותר מורכב ממה שהוצג בעיתונות. ההזדקקות לשני הדינים לא היתה בדרג של רבנים שישבו ופסקו. הנושא הזה צמח ועלה מלמטה כדיונים הלכתיים בישיבות רבות ובין הרבה אנשים.

אנשים רבים עסקו בנושא, בחורי ישיבה למדו אותו, בקבר יוסף שנו אותו. הדיון בשני הדינים לא היה יוזמה של רב מסוים, שפסק בנושא בצורה נחרצת. יותר מכך, וכאן אני אומר דבר שיפתיע אתכם (כי אני באמת לא מסכים עם אנשים אלה): אף אחד או כמעט אף אחד מהרבנים או מבחורי הישיבה, שעסקו ב"דין רודף" ו"דין מוסר" במשך תקופה ארוכה, לא האמין, שדיון זה יביא בפועל לרצח רבין. הדיון עצמו עלה בראש ובראשונה מתוך תחושה של ייאוש וזעקה, תחושה שכלו כל הקיצין, שמצבנו נואש. זה לא היה ציבור חזק שאמר: "אנחנו הולכים לחסל את ראש הממשלה". בעניין הזה, עלי כמובן להודות, היה חוסר אחריות ממדרגה ראשונה של אלה שהתירו להמשיך את זה. היו רבנים מעטים שסירבו. למשל הרב שלמה אבינר, רבה של עטרת כהנים, סירב להרשות לתלמידיו לדון ב"דין מוסר" וב"דין רודף". הוא קבע שהנושא הוא חומר נפץ. אחרים לא הרגישו ככה. לפי מיטב ידיעתי, איש מבין אלה שדיברו ועסקו בנושא, לא ראה את האקדח שעתיד להישלף בסוף המערכה. מדובר, אם כן, בחוסר אחריות חמור, אבל לא בשותפות לרצח.

מכל מה שאני יודע, וקראתי את כל העדויות של יגאל עמיר, לא ניתן להניח את האצבע ולמצוא את הקשר הפנימי, שנגבי הצביע עליו. יותר מזה, אני יכול לומר בשמחה, שחומר הנפץ שנמצא בנושאים

אלה זוהה בוודאות, והיום באמת לא דנים ב"דין מוסר" וב"דין רודף". מי שיבוא היום וידון בנושא הזה, ייכנס לקטגוריה שמדבר עליה נגבי, כי התקדים כבר קיים.

מה כן יש לנו? יש לפנינו מסמך, שהוא לפי דעתי הפצצה המתקתקת מספר אחד במדינת ישראל בכל מה שקשור לאלימות פוליטית. זהו הפרסום "ברוך הגבר", אותו ספר מתועב, שבין היתר יש בו מספר חיבורים קשים ביותר. את החיבור הפותח כתב הרב גינצבורג, וזאת פצצה מתקתקת בעניין של רצח ערבים. באיזו מידה הפרסום של החיבור והראיות שגיבשנו מאפשרים להוסיב את הרב גינצבורג בכלל – זאת שאלה אחרת, שאינני בטוח אם אני יכול לענות עליה.

לפני שהייתי מושיב את הרב גינצבורג בכלל, הייתי מטפל באנשים שפועלים בשמו. אין לכם מושג מה קורה באזור איתמר, יצהר, קבר יוסף, זה המזרח הפרוע של מדינת ישראל. ראו לדוגמה את הבחור שהרג שם לאחרונה את הערבי הזקן. שם, בין היתר, מתפרעים, פועלים הלכה למעשה בצורה בלתי חוקית. עם מעשים כאלה אפשר להתמודד עוד לפני שמטפלים ברב גינצבורג. מסקנתי לכן, ואני בהחלט מוקיע הוקעה חמורה את ההסתה והאלימות המילולית, היא שמי שצריך לפעול נגד האלימות הקונקרטית ויכול לעשות את העבודה זו הקומבינציה של המערכת המשפטית, הפרקליטות והמשטרה. כל הדיבורים על אלימות מילולית והסתה ללא אכיפת החוק על הבריונים האלימים ממש, נראים לי הסחת הדעת ותירוצים לא משכנעים.

רק מתאים שנסיים את הדיון בדבריו של עו"ד יהושע רזניק, ממנו נלמד על מאמציה של המערכת המשפטית בכלל והפרקליטות בפרט להתמודד עם תופעות האלימות על סוגיה השונים.

שלמה גור

אני מייצג גוף, שאליו למעשה מתנקזים כל אותם מקרים מכל קשת מעשי האלימות, שעליהם שמעתם היום. אנחנו הגוף שמגיש כתבי אישום, מופיע בבית המשפט ומבקש להרשיע נאשמים ולהטיל עליהם עונשים.

יהושע רזניק

אנחנו מדברים על קשת עצומה של עבירות ועניינים פליליים, כולם בתחום עבירות האלימות; מאלימות שתחילתה בתקיפה סתם ועד חבלות חמורות, הריגה ורצח. אנחנו מדברים על עבירות רכוש שכוללות יסודות של אלימות כמו שוד ועל עבירות של אלימות מילולית ועבירות של הסתה. כמו כן אנו מטפלים בעבירות של אלימות שוטרים ובעבריינות של בני נוער לכל סוגיה וגוונה.

בכל אחד ואחד מן התחומים יש הרבה מאוד בעיות ועל כן אתמקד רק בכמה נושאים. תחילה ברצוני להדגיש שהפרקליטות נותנת עדיפות לטיפול בעבירות אלימות. אציין שהיום יש בציבור מודעות רבה יותר לעבירות של אלימות במשפחה ותקיפות על רקע מיני, הרבה יותר מאשר היתה בעבר. במקרים מסוימים אנו מבקשים מבתי המשפט לעצור את הנאשמים בעבירות אלה עד תום ההליכים ולנקוט ענישה מחמירה. באותם מקרים שבהם בתי המשפט גוזרים עונשים שלא נראים לנו ראויים, אנחנו מביאים את העונש לבחינה נוספת של בית משפט בערכאת ערעור (בבית המשפט המחוזי או בבית המשפט העליון). חלק גדול מאוד מן הערעורים שמגישה המדינה הם בנושאי אלימות בתוך המשפחה או בנושא תקיפות מיניות, וחלק גדול מהערעורים, למעלה מחמישים אחוז, מתקבלים.

אם היה משתתף שופט ברב־שיח זה, היה בוודאי מסביר לכם איך מגיע בית המשפט להחלטה על ענישה מסוימת, מהי ההתייחסות השיפוטית לפני שנגזר דינו של אדם. לדעתי, הענישה של בתי המשפט היא ענישה מכבידה. חברי, משה נגבי, דיבר על עונש קל של כמה חודשי מאסר לעברת אינוס, ואני מודיע לכם שיש גם אחרת. עונשי מאסר של 15 שנה נגזרו על אב, שאנס את בנותיו. 15 שנות מאסר לאב שביצע מעשים מגונים בילדיו. 12 שנות מאסר נגזרו על בן אדמו"ר, שהתעלל התעללות מינית חמורה בבת דודתו, ועל 12 שנות המאסר האלה הגישה הפרקליטות ערעור לבית המשפט העליון. לא קל לגזור עונש, ואני לא יודע כמה מכם היו בבית המשפט, וכמה מכם בכלל

חוו את החוויה הזאת של האירועים שמובילים לקראת גזירת עונש. אם היינו בארצות הברית, אולי חלק מכם היה יושב בחבר מושבעים והיה חווה את החוויה של לפסוק דינו של אדם, חוויה קשה ובעייתית מאוד.

אני גם חושב, שעשינו משהו כדי לקדם את עניינן של אותן נשים, שעברו חוויות קשות של תקיפות מיניות. יש מרכזים ליד הפרקליטות, שמטפלים במהלך המשפט בקורבן העבירה לקראת עדותו בבית משפט.

אני בטוח שכל אחד מכם יודע את הכלל הבסיסי, שלפיו כל אדם הוא בחזקת זכאי, וחובת ההוכחה חלה על התביעה הכללית מהתחלה ועד הסוף. חובת ההוכחה בפלילים היא מעל לכל ספק סביר.

כשאני שומע את ביקורתו של משה נגבי, המדבר על איך האונות של מערכת המשפט הוא מדבר אלי, הוא מתכוון למערכת שבה אני עובד ושאיני מייצג היום. הוא אומר לכם, המערכת הזאת לא עושה ולא עשתה מספיק בנושאים שהוא דיבר עליהם.

אומר לכם שהתמונה מורכבת. דבריו של נגבי על איך העמדת הרב גינצבורג לדין אינם עולים בקנה אחד עם דברי פרופ' שפרינצק. אם היה מתקיים משפט לרב גינצבורג ואני הייתי פרקליט, הרי שהייתי קורא לפרופ' שפרינצק להעיד, כדי שיטיל את אותו ספק אצלכם המושבעים, האם לגבי הרב גינצבורג הצליחה התביעה להוכיח מעל לספק סביר את אשמתו. המשפט הפלילי דורש הוכחה של המעשה וגם של המחשבה הפלילית. מדברים הרבה על הסתות. אבל האם יש עבירה כזאת בחוק הפלילי שנקראת הסתה? ברצוני להבהיר: אין בכלל עבירה כזאת, אין עבירה של הסתה.

בית המשפט העליון פירש את עבירת ההמרדה המצויה בספר החוקים בהקשר של זעזוע רשויות השלטון. כך נקבע בפסק הדין האחרון, שנתן בית המשפט בעניין בנימין כהנא. משה נגבי מזכיר לכם את עניין חופש הביטוי. היום מקובל אצל חלק מהמשפטנים לחשוב, שאנחנו נמצאים בתהליך של מהפכה חוקתית. פרופ' שפרינצק טען, שלנו אין חוקה; נשיא בית המשפט העליון אמר, שלנו יש חוקה בהתהוות. חופש הביטוי הוא ללא ספק זכות חוקתית.

יש יחידה בפרקליטות המדינה העוסקת בנושא ההסתה, ומתפקידה לעבור על חומר ההסתה המתקבל, להתייחס אליו ולהחליט כיצד לפעול. אני אישית חושב, שהזכות לביטוי היא באמת זכות חוקתית. אני בהחלט מסכים עם דבריו של פרופ' שפרינצק, שרק באותם מקרים של חשש, שבעקבות ההתבטאות יקרה משהו, אז נעמיד את המתבטא לדין. יש קושי גם בזה. למשל, כשבא אותו תמהוני יום או יומיים אחרי רצח יצחק רבין ז"ל לחדשות הטלוויזיה, והודיע שהוא מאוד שמח על רצח רבין, מה היה עלינו לעשות? הוגש כתב אישום. זאת המרדה? זה סעיף 4א' לפקודה למניעת טרור, פרסום דברי שבח ואהדה למעשי אלימות, יכול להיות. ההתלבטות היא התלבטות אמיתית.

אנו חווים התלבטות לעתים קרובות מפני שאנחנו מופיעים בבית המשפט, ואנחנו יודעים שבבית המשפט הקרב הוא קרב קשה ביותר. כאשר העמדנו לדין את הרב עידו אלבה בגין עבירות של הסתה לגזענות, דינו נגזר, והיו בבית המשפט העליון גם שופטים שחשבו שצריך לזכות אותו. על כך לא שמענו. אני לא מצפה, שכל אחד מכם יזכור את ההיסטוריה המשפטית של כל אחד מן העומדים והמועמדים לדין.

ההתייחסות לא יכולה להיות התייחסות של שיגור מסר לציבור, הקובע שיש איך-אונות במערכת המשפטית. לא שאני חושב, שמה שאנחנו עושים הוא כליל השלמות. צודק פרופ' שפרינצק בעניין אכיפת החוק בשטחי יהודה ושומרון, זאת בעיה. הוקמו ועדות ונקבעו נהלים. הוגשו כתבי אישום על כניסות לכפרים ערביים, על פגיעות בדודי שמש, על מעשים חולגיניים ומעשי ונדליזם. אולם, לשאלה למה לא מגישים כתבי אישום כשרואים מי הופך את הדוכן בשוק, אודה שאין לי תשובה אמיתית שתצדיק זאת.

אני לא חושב, וזה בתשובה לדברי משה נגבי, שיש איזה פחד או חשש מהרב גינצבורג או מדומיו. אין חשש מפניו שהרי האיש נחקר במשטרה. החשש הוא להפסיד במשפט וחשש זה תמיד יהיה קיים. כשהתובע בא להחליט האם יגיש כתב אישום או לא, הוא יחשוב מבחינה מקצועית האם הראיות שבידיו מקיימות תשתית ראייתית לכאורה, שיכולה להביא להרשעה; אם לא יחשוב כך, יהיה זה חוסר אחריות מצדו להגיש כתב אישום. לבוא ולומר על אותם רבנים, בנוגע לרצח רבין, שמשה נגבי כבר קבע שהם אחראים, שהם צד לעבירה (יש מונח כזה בחוק העונשין), עליך להראות שהאיש הוא צד לעבירה כמשדל. האם יש ראיות, שהם אכן שידלו לביצוע עבירה? אני אומר לכם חד-משמעית, שראיות כאלה אינן בנמצא. ברצוני לחזור לנושא עבירות האלימות, ולומר שזה מאוד פופולרי לתקוף את בתי המשפט בטענה, שבתי המשפט תורמים לאי עקירת התופעה באמצעות העונשים קלים שהם נותנים.

כדוגמה אני יכול רק לספר לכם, שלאחרונה נשמע בבית המשפט העליון ערעור של יהודי חרדי, אב לשמונה ילדים, שנהג בילדיו בצורה קשה ביותר. הוא הפך את אחד הילדים בגיל עשר למעין שפחה שלו. היתה להם דירה נוספת, הוא לקח את הילד מדי ערב לנקות אותה, מנע ממנו שינה, גם לא נתן לו לאכול באופן סדיר והיה מכה את הילדים. הוא הועמד לדין בעבירות של התעללות בקטין. במקרה זה פרקליטות המחוז היתה מוכנה להגיע אתו להסדר טיעון, שלפיו יודה בעבירות והעונש שיקבל יהיה עבודה לתועלת הציבור. הבסיס להסדר הזה היו חוות דעת של פסיכולוג, שטיפל בו והתייחס גם לאיש ולמשפחתו וגם לתוצאות הקשות שייגרמו, אם האיש הזה יעקור מביתו ומילדיו האחרים. פרקליטות המחוז הסכימה בסופו של דבר להסדר הטיעון. בית המשפט לא הסכים להסדר וקבע, שהאב צריך לרצות שמונה חודשי מאסר בפועל.

הדיון שנערך היה מבחינתנו דיון בעייתי, מפני שאנחנו הצגנו עמדה עונשית אחרת בבית המשפט המחוזי. סברנו שאפשר להגיע עם האב להסדר טיעון, ושמן הראוי לחסוך את כל מהלך משפט ואת הבאת ילדיו שכבר בגרו בינתיים להעיד נגדו, כולל הקטין שבו התעלל, אם כי את זה אפשר לשמוע באמצעות חוקרת נוער. בסופו של דבר גם בבית המשפט העליון אימצנו את העמדה העונשית שהיתה בבית המשפט המחוזי, אם כי סברנו שהעונש צריך להשתנות ושהוא צריך להיות נידון לשישה חודשי עבודות שירות.

אני מציג בפניכם את הבעייתיות הזאת, מפני שהדברים קשים. הדברים לא חד-משמעיים. כשבאים לגזור את עונשו של אדם, יש לזכור שעבירות של גנבת רכב אינן דומות לעבירות של אלימות בתוך המשפחה. עולה השאלה מדוע לגנבי רכב אין שיקום, ובסוג הזה של משפטים על עבירות בתוך המשפחה קיים נושא השיקום.

השיקום מתחייב בגלל שהנושא הוא רגיש ובעייתי מאוד. לדוגמה אשה שהגיעה לבית המשפט וביקשה רחמים, כי הבעל הוא המפרנס של המשפחה; היא ביקשה שלא יורחק לזמן ממושך מביתו, מפני שאחרת תהפוך להיות מקרה סעד. שהרי, למרות התנהגותו הבוטה של בעלה, הוא נוטל חלק בפרנסת המשפחה.

אינני מדבר על אותם מקרים חמורים, שבהם בית המשפט גוזר עונשי מאסר כבדים ביותר, כמו על אב שאונס את בנותיו או מבצע באופן שיטתי מעשים מגונים בילדים מאז שהם בני חמש. לא תמצאו היום מקרים, שבהם נאשמים מקבלים גזרי דין של חודשיים מאסר.

קביעת עונש מינימום עדיין לא נכנסה לתוקף, אך ממילא בתי המשפט, ללא כל ספק, מטילים עונשים חמורים יותר מעונש המינימום במקרים ברורים וחד-משמעיים. אולם, יש מקרים סבוכים שבהם בתי המשפט מתלבטים. השופטים אינם מדחנים, שאתה מכניס לתוכם כמה מטבעות והם מוציאים מיד את הענישה הראויה. לא קיימת אצלנו השיטה האמריקנית של קביעת עונש על פי מרכיבים ברורים ומוגדרים.

אצלנו יש עונש מקסימום, הקובע שעבירה מסוג מסוים דינה כך וכך, ומזה בית המשפט מפחית ומפחית. פעמים רבות הוא מפחית בצדק. לבוא ולבקר את הענישה בלי להכיר את התיק, בלי להכיר את הראיות, בלי להכיר את ההתחבטות של בית המשפט – אני חושב שזה לא אחראי.

בסך הכל, אני לא יודע אם אנחנו חברה אלימה יותר מחברות אחרות, כי לא בדקתי את הנושא הזה. אנחנו חברה, שאדם יכול ללכת ברחוב ולא ליפול קורבן לשוד. אנחנו גם לא דומים למצב בסן פאולו למשל, שם ילדים בני שש או שבע מסתובבים ברחובות עם אקדח ביד ושודדים עוברי אורח.

קיימת תופעת אלימות בבתי הספר, אבל אם יגיע תיק כזה לפרקליטות, אנחנו נתחבט קשות, האם להגיש כתב אישום נגד הקטינים. האם הפתרון המשפטי הוא הפתרון הרצוי והנכון. ההתלבטות קיימת לא רק בעבירות אלימות אלא גם בעבירות סמים.

האם נכון יהיה להעמיד את הקטין לדין, אפילו בפני בית משפט לנוער, כדי שיהיה לו עבר פלילי, כדי שהוא יגיע לצבא עם הרשעות פליליות? כדי לחסום אותו מהתקדמות בשלב כזה או אחר של החיים? ההחלטות הן החלטות קשות, לא רק במישור הראיות אלא גם במישור העניין לציבור. מכל מקום, אני סבור שהמערכת, עם כל הבעיות שיש לה, ויש בעיות, משתדלת לתת מענה נכון ומאוזן. מדברים הרבה על ענישה לצורך הרתעה. כשאנחנו עוסקים בתופעה הקשה והמכאיבה של רצח נשים, האם רוצח פוטנציאלי ער בכלל לעובדה, שמי שביצע רצח דומה לפניו הועמד לדין ונגזר עליו מאסר עולם. האם עונש כזה ירתיע אותו מלרצוח את אשתו?

נשאלת השאלה האם לגבי עבירות של רגש (passion) קיים בכלל אלמנט ההרתעה? לדעתי, הרתעה אמיתית ואפקטיבית קיימת בעבירות תנועה אך לא בעבירות רגש. יש צורך להחמיר בענישה, כדי להראות את התגובה החברתית ההולמת, הנחוצה כשלעצמה. אולי גם בתקווה, שיהיה בזה איזה מרכיב הרתעה, ולהדגיש שהחברה לא עוברת לסדר היום. אולם, לא תמיד יש בענישה את האלמנט המרתיע.

בימת ון ליר לשיח ציבורי

הופיעו בסדרה:

- ישראל והתפוצות - על פרשת דרכים:
יחסי מדינת ישראל ויהדות העולם בצל חוק ההמרה וועדת נאמן
- 4 במאי 1999: הסדר קבע או עימות? משחק מלחמה מדיני
- אלימות בחברה הישראלית
- חוברות 1,2,3 - עורך: שלמה גור

בהכנה:

- זהויות קולקטיביות, אזרחות וזירה ציבורית
- עורכים: ש.ג. אייזנשטדט, אילנה פ. סילבר, לואיס רוניגר

ניתן לרכוש את החוברות במכון ון ליר בירושלים

רח' ז'בוטינסקי 43

ת"ד 4070, ירושלים 91040

טל' 02-5605250

פקס 02-5619293